

**OBRAZOVANJEM DO
POLITIZACIJE
ROMSKE ZAJEDNICE
VOL.2**

KONTRADIKCIJE
STRATEŠKOG
OKVIRA
INKLUZIJE

**O B R A Z O V A N J E M D O
P O L I T I Z A C I J E
R O M S K E Z A J E D N I C E
V O L . 2**

**K O N T R A D I K C I J E S T R A T E Š K O G O K V I R A
I N K L U Z I J E**

Foruma Roma Srbije, 2017.

IMPRESUM

Publikacija:

Obrazovanjem do politizacije romske zajednice Vol.2: Kontradikcije strateškog okvira inkluzije

Izdavač:

Forum Roma Srbije, Beograd

Urednica:

Tamara Baković Jadžić

Autori i autorke:

Ivan Radenković, Milena Reljić, Jelena Reljić, Robert Kasumović, Jelena Kasumović, Slađana Miladinović, Jasmina Drmaku i Julija Janačković

Lektura, korektura:

Maja Solar

Dizajn i prelom:

KURS

Publikacija je nastala uz podršku Rosa Luxemburg Stiftung SoutheastEurope kao deo projekta programa političke edukacije Foruma Roma Srbije za 2017. godinu. Publikacija ili njeni delovi mogu se slobodno koristiti uz navođenje izvora.

Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost autora i autorki i ne odražava nužno ni stavove Foruma Roma Srbije ni Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe.

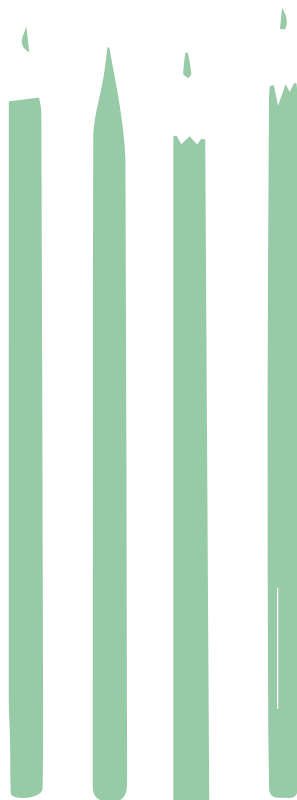
SADRŽAJ:

- 5 UVODNA REČ
- 9 Ivan Radenković
EVROPSKO UPRAVLJANJE ROMSKIM PITANJEM
KAO BEG OD POLITIKE
- 21 Milena i Jelena Reljić
TRADICIONALNO SIROMAŠNI I DISKRIMINISANI
- 27 Robert Kasumović
STRATEGIJA INKLUZIJE ROMA I ROMKINJA KAO
BIROKRATSKA OBAVEZA
- 35 Jelena Kasumović
INKLUZIJA SOCIJALNOM REPRESIJOM
- 42 Slađana Miladinović
PREKARNI POLOŽAJ PEDAGOŠKIH ASISTENATA
- 52 Jasmina Drmaku
SAKUPLJAČI SEKUNDARNIH SIROVINA – PROGON
UMESTO INKLUZIJE
- 58 Julija Janačković
SUMRAK READMISIJE U SRBIJI
- 65 BIOGRAFIJE AUTORA I AUTORKI

Tamara Baković Jadžić

Uvodna reč

Publikacija pred vama je rezultat programa političkog obrazovanja romskih aktivista i aktivistkinja, koji već nekoliko godina *Forum Roma Srbije* sprovodi uz podršku fondacije Rosa Luxemburg kancelarije za Jugoistočnu Evropu. Tekstove u publikaciji pisali su polaznici i polaznice političkog edukativnog programa i aktivisti i aktivistkinje *Foruma Roma Srbije*.

Tokom godina zajedničkog, interaktivnog rada u okviru našeg programa političke edukacije, analizirali smo i kritikovali dominantne društvene i ekonomske procese, ali i davali alternativne predloge za organizovanje romskih zajednica unutar širih borbi za društvenu jednakost. U 2017. godini smo rešili da je vreme da uđemo u aktivnu diskusiju o socijalnoj inkluziji Roma i Romkinja, kako sa domaćim tako i sa evropskim akterima, koji postojeći evropski okvir inkluzije uzimaju kao samorazumljiv. Tokom godine smo u Kragujevcu, Nišu i Novom Sadu, na političkim radionicama, razmatrali institucionalni okvir inkluzije Roma i Romkinja koji je sastavni deo pristupnih pregovora s Evropskom Unijom. U tom smislu, analizirali smo Strategiju za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji 2016–2025 kao osnovni dokument institucionalnog okvira inkluzije koji treba da omogući veću dostupnost obrazovanja, socijalne i zdravstvene zaštite, adekvatno stanovanje i zapošljavanje romskim zajednicama.

Najviše pažnje posvetili smo samoj analizi političkog i ekonomskog konteksta unutar kojeg bi trebalo da se sprovedu mere predviđene Strategijom, kako bismo pokazali da nepostojanje institucija socijalne države, mere štednje, prekarizacija rada i položaj Srbije kao evropske periferije u potpunosti protivreče mogućnosti realizacije mera zacrtanih strateškim dokumentom. Iako se može činiti da strateški dokumenti nisu toliko važna stvar na koju se treba koncentrisati, iz razloga što ne predstavljaju nikakve pravno obavezujuće dokumente te da sami po sebi ne moraju da znače ništa, oni su nažalost paradigma unutar koje se više od decenije neuspešno pokušava poboljšati položaj romskih zajednica. Neretko se potežu i kao dokazi da lokalne vlasti zaista brinu o položaju najugroženije evropske manjine ili makar stoje kao jedna ispunjena

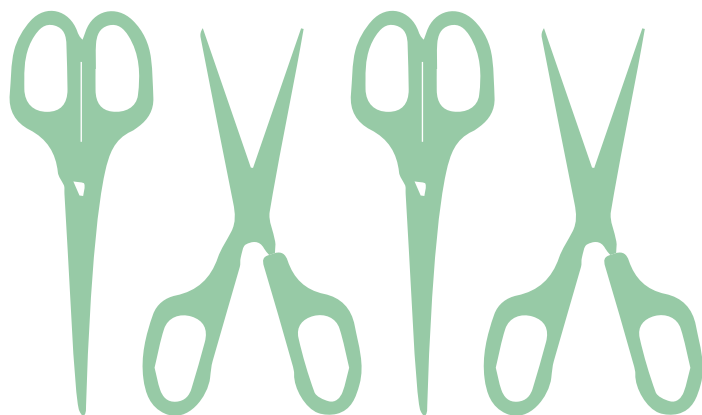
birokratska obaveza u pristupnim pregovorima s Evropskom Unijom. S druge strane, strateški dokumenti koji se tiču položaja romskih zajednica su i evropskoj birokratiji bivali od koristi, posebno onda kada je Rome i Romkinje nazvala „lažnim azilantima“ kako bi pravdala sve učestalije deportacije.

Ovogodišnju publikaciju otvara tekst Ivana Radenkovića, dugogodišnjeg saradnika *Foruma Roma Srbije* i predavača na radionicama političke edukacije, koji kritikuje nasilnu homogenizaciju romskih zajednica od strane evropske birokratije i davanje prednosti identitetskim pitanjima, čime se zanemaruje politički i socijalno ekonomski kontekst razaranja socijalne države. Tu je i kratak pregled i analiza Strategije za Socijalnu inkluziju Roma i Romkinja koju je dao Robert Kasumović, aktivista *Foruma Roma Srbije* i član redakcije kritičkog portala *Mašina*. Milena i Jelena Reljić, studentkinje i romske aktivistkinje, razmatraju način na koji se apstraktni pojam tradicije kroz Strategiju koristi da opravda deprivirani položaj romskih zajednica. O jačanju represivnog aparata države, koji se dogodio kroz sam proces pristupnih pregovora s Evropskom Unijom i posledicama ovoga po romsku zajednicu u Srbiji, piše Jelena Kasumović, pravnica i romska aktivistkinja. Radni položaj romskih zajednica predstavljen je kroz dva paradigmatična primera - u tekstovima Slađane Miladinović, sociološkinje i romske aktivistkinje i Jasmine Drmaku, ekonomistkinje, članice *Udruženja romskih studenata Novog Sada* i *Foruma Roma Srbije*. Na kraju, položaj povratnika i deportovanih Roma i Romkinja i kratkovidost Strategije za reintegraciju povratnika na osnovu sporazuma o readmisiji opisuje Julija Janačković, studentkinja sociologije i aktivistkinja.

Ovu publikaciju treba razumeti i kao poziv na aktivnu političku diskusiju svih progresivnih aktera i akterki koji uočavaju nedelotvornost dosadašnjih politika inkluzije i kao poziv romskim zajednicama da uzmu aktivnog učešća u pitanjima koja se tiču kako njihovog položaja tako i širih političkih pitanja.

U Beogradu, decembar 2017.

Evropsko upravljanje romskim pitanjem kao beg od politike

Aktivni interes koji ispoljavaju evropske institucije za „utemeljenjem“ romskog identiteta u postsocijalističkim vremenima nipošto ne pripada registru samorazumljivog, bar ne u očima onih koji proliferaciju romskih politika nakon pada berlinskog zida povezuju, na izvesnom nivou, sa restriktivnim socijalnim politikama i eksplozijom klasno-etničkih nejednakosti. U tranzicijskom okviru privrednih prestrukturiranja

postsocijalističkih zemalja socio-ekonomski problemi iskaču u prvi plan, takoreći *body oči*, dok se evropske institucije (OEBS, Svetska banka, Savet Evrope i Evropska komisija) upiru da „dokažu“ kako problemi Roma i Romkinja prvenstveno koreliraju sa samoniklim kulturnim predrasudama većinskog stanovništva. Iz ovakvog rezonovanja se vrlo lako da izvesti kako objektivno-materijalni uslovi života koji proizilaze iz dominantnog načina proizvodnje i raspodele društvenog bogatstva nisu ono što pobuđuje nacionalizme, predrasude i etničku mržnju, već je etnička mržnja transistorijski ugrađena u sve narode koji dolaze u dodir sa Romima i Romkinjama, pogotovu u narode bivših socijalističkih zemalja.

Status Roma i Romkinja kao „istinske evropske nacionalne manjine“ katalizovao je od 1990-ih procese evropeizacije romskog pitanja. Ovi su pak procesi dodatno podstakli različite oblike isključivanja unutar nacionalnih granica, usled činjenice da su se državne budžetske uštede vršile uglavnom nauštrb izdvajanja za socijalne transfere, te se stoga postepeno odustajalo od brige za materijalni status Roma a problem se sve više prebacivao na evropski nivo. Ovo pomeranje reflektuje i promenu fokusa: socio-ekonomskim problemima Roma i Romkinja sve više se „bavi“ civilni sektor a sve manje nacionalni političari.

Uloga evropskih institucija u instalaciji romskog političkog projekta vodi ka mnogobrojnim paradoksima. Jedan od glavnih je taj što romski politički projekt počiva na štancanju *policy*¹ dokumenata koji navodno trebaju potaknuti realne

---

1 Termin *policy* razlikujem od termina *politics* jer ukazuje na usko tehnokratsko-ekspertske vidove upravljaštva, dok bi politika kao

inkluzivne procese u društvu. Međutim, što je intenzivnije kontrastiranje romske zajednice na način naglašavanja njene partikularnosti i različitosti, to se progresivno uvećava distanca romske zajednice kako od politike uopšte tako i od ostatka društva. Inflacija politika koje targetiraju Rome i Romkinje rezultira bezbrojnim ekspertsko-vladinim mrežama gde neuspesi po pravilu ne povlače za sobom nikakve sankcije. Izdvojeni sistem ekspertskeg upravljaštva zapravo minira društveno polje insistirajući na partikularnim institucionalnim rešenjima. Tako on vrši dvostruku dezintegrativnu funkciju. Sa jedne strane, zanemaruje realne opasnosti izolacije romske zajednice usled sprovođenja posebnih mera, dok sa druge strane profitira od produbljanja društvenog jaza (više novih oblika diskriminacije vodi ka novim projektnim predlozima, novim sredstvima ali i novim potvrdama da je romski narod diskriminisan zato što je različit i drugačiji, te samim tim i depriviran).

Naglasimo još jednom ovu kontradikciju u nešto kondenzovanijem obliku: inkluzivnost ovih „politika“ počiva na ekskluzivnom zahtevu da se socio-ekonomski, pravno-politički i kulturni problemi romske zajednice tretiraju izolovano i da se za njih traže posebna rešenja. I dok se „traga“ za ovim rešenjima, oni koji zadovoljno trljaju ruke su država, eksperti i tehnostrate iz civilnog sektora, dok većina romskog

---

kompleksniji pojam upućivala, u najširem smislu, na kolektivno-delatne društvene oblike koji se odnose na probleme vođenja javnih poslova, rešavanje ali i proizvodnju sukoba (unutrašnja i spoljna politika), na probleme raspolaganja proizvodnjom i distribucijom društvenih resursa (privredna i fiskalna politika) itd. Politika koja se odnosi na *policy* upravljaštvo je tehno-politika ili „politika“.

naroda propada. Na nadnacionalnom evropskom nivou cilj je ostvaren: fiskalni restriktivizam država članica i kandidata je u dobroj meri uspostavljen rezovima u rashodima za različite vidove socijalnog osiguranja, dok se viškovi likvidnosti evropskih zemalja centra recikliraju putem kredita namenjenih socijalnoj inkluziji.² No, jeftinije rešenje često nije uopšte nikakvo rešenje. Pogotovu ako se radi o socio-inženjeringu koji podstiče društvena raslojavanja i koji parazitira na međuetničkim konfliktima čijem stvaranju aktivno doprinosi. Tu nema niti može biti izgleda za poboljšanje života romske zajednice, niti za stvaranje veće socijalne kohezije.

Mesto Evrope u konstrukciji romskog identiteta

Evropa se zapravo tek u poslednjoj deceniji XX veka počinje aktivno baviti „romskim pitanjem“. Za vreme trajanja Hladnog rata, Evropska zajednica nije posvećivala mnogo pažnje ciganskim³ zajednicama u zapadnim zemljama. Tek

---

2 Možda najbolji primer pruža vlada Srbije kada socijalnoj inkluziji Roma i Romkinja pristupa tako što pregovara sa Svetskom bankom o kreditu u iznosu od 47 miliona eura, kako bi uspela da zatvori poglavlje 23 (a posebno deo koji se odnosi na osnovna i manjinska prava). Pitanje je samo zašto se finansiranje socijalne inkluzije romske zajednice ne vrši iz nadaleko čuvenog suficita u republičkom budžetu već iz sredstava koja će uvećati ionako veliki javni spoljni dug za dodatnih 47 miliona eura. Dodatni problem je taj što će veliki deo tog novca biti apsorbovan od strane državnih institucija.

3 Generički termin *Cigani* koji inače označava veoma raznovrsne zajednice (čak i one koje se smatraju 'ciganskima' od strane šireg društvenog okruženja a to ustvari nisu, već preferiraju različite identitete), i koji se koristi u izveštaju zameniće kasnije generički termin *Romi*. Generičkim terminom *Romi* žele se izbeći pežorativne konotacije koje je vekovima

od sredine osamdesetih godina počinje da radi na programima obrazovne podrške namenjene deci *travellera*⁴ i ciganskih zajednica. Prikaz rezultata ovih programa dat je u obimnom izveštaju iz 1987, koji je za Komisiju evropskih zajednica (današnja Evropska komisija) napisao Jean Pierre Liegois.⁵ Nakon objavljivanja izveštaja, od strane evropskih institucija su usledile sve učestalije inicijative. Liegois je 1998. g. izjavio kako situacija u celosti nije bolja nego što je bila u vreme kada je radio istraživanje.

Godinu dana nakon pada gvozdene zavese koja nastavlja ucrtavanje tranzicionih trajektorija socijalne devastacije postsocijalističkih zemalja, evropske institucije su se užurbano posvetile romskim i, uopšte, manjinskim pitanjima. Pretnja od eskalacije međuetničkih konflikata u postsocijalističkim zemljama primorala je OEBS-ovog visokog komesara za nacionalne manjine Max van der Stoel-a na izdavanje *preventivnih upozorenja (early warnings)* u kojima predlaže mere upravljanja potencijalnim konfliktima (*crisis management*).

U izveštaju visokog komesara za nacionalne manjine OE-

---

akumulirao termin *Cigani*. O ovoj temi videti više u: Marushiakova, E., Popov, V (2001): "*Historical and Ethnographic Background. Gypsies, Roma, Sinti*" - In: Guy, W. (Ed.) *Between Past and Future: the Roma of Central and Eastern Europe*. Hatfield: University of Hertfordshire Press, 33-53

- 4 Terminom *Travellers* označavaju se uglavnom evropske nomadske zajednice (u Irskoj *Pavee*.u Španiji *Quinqui*, u Škotskoj *Ceardannan*, u Nemačkoj, Francuskoj i Valoniji *Yeniche*, itd.) koje se često nepravedno postovećuju sa *Ciganima*.
- 5 Liégeois, Jean-Pierre (1987): *School Provision for Ethnic Minorities: The Gipsy Paradigm*, Commission of European Communities, Hertfordshire Press

BS-a iz 1993. g. problemi romske zajednice u tranzicionim zemljama izravno se dovode u vezu sa ekonomskom recesijom i širim društveno-političkim kontekstom. U delu koji se bavi konjunkturalnim faktorima, visoki komesar piše: „Materijalne teškoće povezane sa ekonomskom recesijom i transformacijama, kao i politike štednje u čitavom regionu, posebno pogađaju veliku većinu Roma (...) ukupna klima političke i ekonomske nesigurnosti sa kojom se ljudi suočavaju diljem regiona može takođe podstaći kolektivno „žrtvovanje“ određenih grupa kao što su Romi, za sve bolesti u društvu.“⁶ Iako izveštaj ne analizira uzroke vladinih mera štednji, kontekstualizacija problema romske zajednice u velikoj meri koincidira sa objektivnim procesima koji su se događali na ekonomskom i političkom planu. Štaviše, u opštim preporukama visokog komesara stoji da se tenzije unutar zajednice ne smeju dodatno pogoršavati politikama koje nepravedno povoljno tretiraju jednu grupu nauštrb drugih.

Poenta i sadržaj ove preporuke su simptomatično nestali iz svih potonjih dokumenata evropskih institucija koje se bave romskim pitanjem. Dok je izveštaj iz 1993. g. u izvesnoj meri adresirao strukturne probleme, izveštaj OEBS-a iz 2000. g. je apsolutno ignorisao tranzicijski kontekst u „analizi“ romskog problema. Tu nema ni reči o ekonomskom restrukturiranju postsocijalističkih privreda, recesiji, privatizacijama koje su rezultirale gubicima radnih mesta, padu životnog standarda ljudi, itd. Ono što se vidi kao isključivi problem koji stva-

---

6 *Roma (Gypsies) in the CSCE Region* (1993): Report of the High Commissioner on National Minorities, Meeting of the Committee of Senior Officials 21-23 September 1993, str. 6-7, Dostupno na: <http://www.osce.org/hcnm/36441?download=true>

ra inter-etničke tenzije jesu razlike i na njima utemeljene predrasude između kultura. Već se u uvodu ovog izveštaja navodi kako su „diskriminacija i isključenost fundamentalne odlike romskog iskustva“,⁷ a pojam rasizma kojim se operiše u izveštaju ima zapanjujuće slabu eksplanatornu vrednost jer je cirkularan: pošto su Romi etnička manjina oni su nužno izloženi nejednakosti, dakle, svi njihovi problemi proizilaze iz predrasuda i netolerancije većinskih naroda. Ovakav viktimološki diskurs od romske zajednice ne pravi samo dugoročne korisnike/ce zavisne od evropskog institucionalnog patronizma, već ih stavlja u poziciju političke maloletnosti *sub specie aeternatis*. Strategije kreatora *policy* dokumenata koriste etničku perspektivu kao ulazni momenat u adresiranju nepovoljnog položaja romske zajednice. Pritom se ispostavlja da se istom reprezentacijskom gestom doprinosi množenju percepcija koje kulturalne karakteristike romske zajednice vide kao primarne uzroke njihove socijalne isključenosti i siromaštva. Za nesretan savez između posve nejasnog koncepta Roma kao etničke manjine i socijalno ugrožene grupe koji dominira u *policy* diskursima, u najvećoj meri su zaslužne upravo evropske institucije.⁸ Kvantitativne studije o Romkinjama i Romima po pravilu ignorišu činjenicu da klasna društvena pozicija itekako utiče

---

7 *Report on the situation of Roma and Sinti in the OSCE Area* (2000): Organization for Security and Co-operation in Europe High Commissioner on National Minorities, Hague, str. 4

8 Bibliometrijske analize *policy* studija o romskoj zajednici nakon 1990-ih pokazuju da publikacije Svetske banke, Saveta Evrope i UNDP-a obaraju rekorde u citiranosti. Videti: Surdu, Mihai (2016): *Those Who Count: Expert Practices of Roma Classification*, Central European University Press, Budapest.

na to kako ljudi sebe identifikuju i zašto se upisuju ili ispisuju kao pripadnici određene etničke grupe. Pokušaj da se na osnovu etniciteta objasni veoma širok spektar fenomena - počev od siromaštva, sakupljanja otpada do loših ocena i velikog broja izostanaka iz škole koje beleže romska deca - rezultirao je ekspertizacijom i umnožavanjem paralelnih politika koje nisu u stanju da odgovore na strukturne uzroke potaknute neoliberalnom pauperizacijom romske zajednice. Martin Kovats je sasvim u pravu kada tvrdi da „ovakav pristup neizbežno dovodi do površnih i naivnih *policy* odgovora koji se vrte oko veće vladine predanosti u rešavanju romskih pitanja i veće zastupljenosti Roma i Romkinja u *policy* procesima, no nikakvo istraživanje nije napravljeno koje bi odgovorilo na to zašto državne vlasti očitno nisu dovoljno „predane“, ili da li možda politizacija Roma kroz *policy* procese zapravo povećava prepreke razvoju efektivnih politika.“⁹

Izveštaj OEBS-a iz 2000. g. ipak nije u tolikoj meri paradigmatičan za evropsko utemeljenje romskog identiteta. Mnogo veći uticaj u tom smeru izvršio je Savet Evrope. Još od 1995. godine, ova institucija promoviše model evropskog upravljanja romskim pitanjima (*European Roma governance*) koji podrazumeva esencijalizaciju, romantizaciju, naturalizaciju i nasilnu homogenizaciju romske zajednice. Svi ovi koraci u konstrukciji romskog identiteta mogu se naći u izveštaju Josephine Verspagnet o situaciji Roma i Sinta u

---

9 Kovats, Martin (2001): *Problems of intellectual and political accountability in respect of emerging European Roma policy*. U: „JEMIE - Journal on ethno-politics and minority issues in Europe“, str. 6. Dostupno na: <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0168-ssaar-62246>

Evropi objavljenoj od strane Saveta Evrope 1995. godine.¹⁰

Izveštaj predstavlja rodno mesto kako evropsko-birokratske konstrukcije romskog identiteta tako i standardnih evro-institucionalnih stereotipizacija. Romi ili Cigani¹¹ (izveštaj koristi oba termina s tim da termin *Cigani* u njemu ima širu konotaciju od termina *Romi*) su u izveštaju prikazani kao homogena kolektivna skupina koja govori isti romski jezik i koja je tačno pre 700 godina migrirala iz severne Indije u Evropu. No, čak i na planu istorijske, etnološke i lingvističke nauke, gde postoje mnoga neslaganja u vezi sa poreklom Roma, oni koji se slažu oko indijskog porekla ne slažu se da su se Romi mogli tako brzo kretati kroz Aziju kao što tvrdi Verspaget. Tako je jednim lakim potezom homogenizovana toliko raznolika grupa ljudi, čime se ignorišu istorijske, etnološke i lingvističke rasprave i nalazi.

---

10 Analiza je upućena odboru ministara i pripremljena kao materijal za sastanak zamenika ministara održan u Strazburu 1995.g.

11 Generički termin *Cigani* svoje poreklo vodi iz kasnog srednjeg veka i upućuje na označavanje karakteristično za sva evropska društva. Tek pod uticajem osamnaestovekovnog romantizma termin *Cigani* počinje da upućuje na kulturno distinktivnu grupu. Akademske, evro-birokratske i drugi javni diskursi su u XX veku kontruizali univerzalnu oznaku „Romi“ kao odraz političke aspiracije za stvaranjem jedinstvenog i neteritorijalnog nacionalnog identiteta za veoma različite zajednice koje se ubrajaju pod oznakom *Cigani*. Istrajnost grupnih etiketa kao što su *Gypsy*, *Cigani* i *Sinti* ilustruje nepotpunost ovog procesa koji stvara mnoge poteškoće u nastojanju da se konstruiše jedinstveni politički identitet za sve romske zajednice u okviru fiktivne evropske dijaspore. Takođe, termin *Romi* ne predstavlja samo pokušaj nasilne homogenizacije, nego i pokušaj da se pežorativni oblik *Cigani* preinači. Međutim, pukom birokratizacijom tog pitanja teško se to može postići.

Poseban aspekt izveštaja tiče se „analize“ real-socijalističkih politika prema Romima i Romkinjama. Ovde je Verspaget ispoljila sve evropske političke fantazme o socijalizmu.¹² Politička strategija evro-birokrata je da socijalistički leš uvek iznova sahranjuju - u preventivne svrhe. Tako se u izveštaju Verspaget tvrdi da je komunizam izazvao ogromnu nezaposlenost Roma i Romkinja, da su socijalističke politike sprovodile nasilnu asimilaciju Roma gušeći njihovu nomadsku prirodu, da su Cigani prve žrtve etničkog čišćenja u Jugoslaviji kao i da su Cigani smatrani žrtvama kapitalizma te ih je stoga trebalo po svaku cenu učiniti zavisnim od socijalističkih sistema socijalne zaštite.¹³ I to sve bez ikakve obaveze da se položi račun za ovakve tvrdnje! Dok ultrakonzervativno lamentira nad „razaranjem“ tradicionalnog romskog društva od strane socijalizma, Verspaget tvrdi kako učestalo gledanje televizije kod Roma „stvara krizu identiteta i duboki osećaj neukorenjenosti.“¹⁴ Pored toga što u ovom aspektu izveštaj romantizuje nomadsku „prirodu“ romske zajednice tvrdi se takođe kako su „(...) sve do kraja Drugog svetskog rata Cigani ispunjavali određenu funkciju u ruralnim oblastima obavljajući

---

12 Fantazam uvek upućuje na strukturu iluzije. Iluziju je Freud vrlo zgodno opisao kao neko verovanje u čijoj motivaciji preovlađuje ostvarivanje neke želje. Delujući tako u pravcu ostvarenja želje, mi ne vodimo računa o odnosima koji postoje između tog verovanja i stvarnosti, upravo onako kao što ni sama iluzija ne teži da nađe potvrdu u stvarnosti. Upravo zbog stvarnosti i istine ne treba tek tako odbaciti iluzije bez da se uđe u njihovu fantazmatsku anatomiju. Zato Freud preporučuje da se „veruje onome ko veruje“ jer u tom slučaju imamo najviše izgleda da dosegemo do istine.

13 Verspaget, Josephine, *The Situation of Gypsies (Roma and Sinti) in Europe* (1995): European Committee on Migration, Strasbourg, str. 3, 5, 6

14 Ibid., str. 5

brojne tradicionalne poslove (...) koji su svi kompatibilni sa njihovim nomadskim načinom života“.¹⁵ Da li ovaj izvod onda sugerije kako nacisti, i pored toga što su ubijali na hiljade Cigana, nisu uspevali narušiti organski društveno-ekonomski ekvilibrijum koji sasvim prirodno koincidira sa njihovim nomadskim načinom života? Čini se da Verspaget, na tragu diskursa o totalitarizmu, smatra kako habitus ciganske zajednice nije bio toliko narušen u vreme nacizma, a onda je došao socijalizam koji je lišio Cigane „supstance“ njihove nomadske krvi i prisilio ih na sedentarni životni stil...

Nije čudno što današnji evropski birokrati nastavljaju na ksenofobičnim praksama evropskog prosvetiteljstva kada pristupaju pitanjima etničkog identiteta na način *egzotizacije Drugog* (Said), instrumentalizacije glasa *subalternih* (Spivak), itd. Negativni predznak koji nose termini egzotizacije i instrumentalizacije prisutan je jer *Drugi* (u ovom slučaju Romi kao homogeni kolektivni identitet) ulazi u svojevrsnu mašinu evropskog znanja. Ova mašina radi tako što uspostavlja kontrolu nad *Drugim i njegovom realnošću* koja je sinonimna sa njegovim potčinjavanjem: ona konstruiše njegov identitet uklapajući ga u postojeće metodološke obrasce i sisteme klasifikacije. Imajući u vidu da je nasleđe zapadnog sveta neodvojivo od imperijalizma i kolonijalizma, koji i dalje ostaju njegov prospektivni horizont (globalizovana privreda u njenim neoimperijalnim i neokolonijalnim likovima), tako i evropska nauka kao proizvodnja „objektivnog i vrednosno-neutralnog znanja“ teži ideološkoj apologiji ekonomsko-političkih i kulturnih odnosa dominacije.

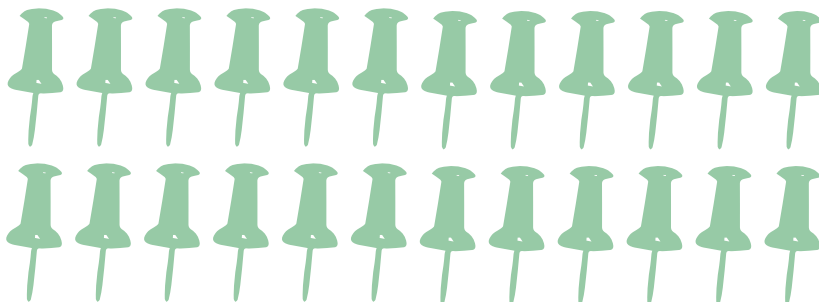
¹⁵ Ibid., str. 8

Neoliberalne socijalne „politike“ koje promovišu evropske institucije polučile su nove oblike upravljaštva nad romskom zajednicom. Romi i Romkinje su u okviru ovih agendi već adresirani kao eksperimentalni zamorci za isprobavanje novih shema zapošljivosti i zapošljavanja kojima se teži, pre svega, većim profitima evropskih kompanija na račun sve veće i intenzivnije eksploatacije živog rada praćene žestokim obaranjem nadnica. U okviru neoliberalne agende, Romima i Romkinjama se serviraju radno najintenzivniji i društveno najobezvređeniji poslovi koji ostavljaju dehumanizujuće posledice, dok se istovremeno javno forsira stigmatizovana slika čitave romske zajednice.¹⁶ I dok super-eksploatacija Roma i Romkinja možda prevazilazi i eksploataciju migranata i migrantkinja, evropski zacrtana „politika“ identiteta koja počiva na ekskluzivnoj kulturnoj razlici slepa je za istinski politička pitanja. Da li romska zajednica može odlučiti da pruži otpor ovim procesima, kako na nacionalnom tako i na evropskom nivou? To u principu nikada nije isključeno, jer je *otpor* suština političkog.

---

16 Videti: Huub, Van Baar (2012): *Socio-Economic Mobility and Neo-Liberal Governmentality in Post-Socialist Europe: Activation and the Dehumanisation of the Roma*, Journal of Ethnic and Migration Studies, Amsterdam, Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/254305187_SocioEconomic_Mobility_and_Neo-Liberal_Governmentality_in_Post-Socialist_Europe_Activation_and_the_Dehumanisation_of_the_Roma

Tradicionalno siromašni i diskriminisani

Odluku Nemačke da uvrsti Srbiju i druge zemlje zapadnog Balkana na listu „sigurnih zemalja porekla“, tadašnji premijer, danas aktuelni predsednik Srbije Aleksandar Vučić, potrudio se da svojstveno podrži. U intervjuu za Zidojče Cajtung, svestan činjenice da najveći broj potražioca azila u Nemačkoj pripada romskoj manjinskoj grupi, izjavio je da Romi nisu potražioc azila i da samo žele nemački novac, da bi na kraju

dodao: „Romi su tradicionalno veoma siromašni. Drugi razlozi ne postoje. Mi nismo rasisti niti nacionalisti.“¹ Ova, jasno rasistička izjava najvišeg državnog predstavnika mora se čitati u kontekstu položaja Srbije u procesu pristupnih pregovora sa EU, ali i kao raspoloženje desnih populističkih vlada. Ukoliko ostavimo na tren po strani činjenicu da sâm državni vrh potpiruje negativne predstave o Romima i Romkinjama, dok u isto vreme obećava inkluziju i bolji socijalni položaj, ne možemo a da ne primetimo da se pozivanjem na tradiciju normalizuje siromaštvo i ono pripisuje kulturnom identitetu romske zajednice. U tom smislu, može se izvesti zaključak da Romi i Romkinje ne žele da naprave napor za inkluzijom iz razloga svojstvenih svom etosu.

Kako primećuje B. Kuzmanović, opšteprisutno uverenje da Romi i Romkinje žele da ostanu na izvesnoj distanci od većinskog naroda i da je to sastavni deo njihovog etosa, jedan je od razloga pasivnosti zajednice u slučaju nemogućnosti promene društvenog položaja. Stoga nije dovoljno samo menjati negativne stereotipe o romskoj zajednici, nego i njihov društveni položaj koji, makar delimično, ove stereotipne predstave uslovljava.² Negiranje da je socijalni položaj romskih zajednica uslovljen diskriminacijom, nažalost, može se primetiti i u institucionalnom pristupu inkluziji, s obzirom na to da se ova dva pitanja tretiraju dvema različitim strategijama. Na taj način siromaštvo romskih zajednica se zaista tretira kao svojstvo

---

1 <http://www.dw.com/sr/vu%C4%8Di%C4%87-romi-su-tradicionalno-siroma%C5%A1ni/a-18611554?maca=ser-rss-ser-all-1494-rdf>

2 Bora Kuzmanović (1992), *Stereotipije o Romima i etnička distanca*, u: Miloš Macura (ed.), „Razvitak Roma u Jugoslaviji - problemi i tendencije“, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1992, str. 156.

jedne etničke zajednice nezavisno od društvenih i ekonomskih uslova u kojima oni žive.³ Iz ovog proizilazi da društveni i ekonomski sistem, bogatstvo pojedine zemlje, stepen nejednakosti u društvu, (ne)dostupnost socijalnog aparata države, (ne) zaposlenost itd., nemaju presudnu ulogu u slučaju socijalnog položaja romskih zajednica, jer siromaštvo čini deo njihovog identiteta, odnosno tradicije, dok su negativni stereotipi samo transistorijska konstanta koja će se rešavati nezavisno.

Većinsko stanovništvo na romsku zajednicu gleda uz kombinaciju pozitivnih i negativnih stereotipa, gde preovlađujući negativni stereotipi upravo uključuju pretpostavku da su romske zajednice siromašne zbog sebi svojstvenog načina života (kulture, tradicije) i da nisu u stanju (ili često ne žele) da se aktivno uključe u društvo u kojem žive. U tom smislu, izjava Aleksandra Vučića ne predstavlja nikakvu novinu, nego, naprotiv, široko rasprostranjenu predrasudu.

Ukoliko govorimo o romskoj kulturi i tradiciji, ono što je zvanično priznato kao zajednički imenitelj kojim se označavaju jezik, međusobna komunikacija, muzika, igra, ples, običaji i sistem vrednosti jeste Romanipe(n). Ovaj termin zvanično je usvojen u Strazburu 2003. godine.⁴ Međutim, treba imati na umu da heterogenost romskih zajednica, pogotovu različita geografska područja življenja, umnogome utiču na konstrukciju sâmog identiteta lokalnih romskih zajednica i u tom

---

³ Jovana Vuković (2016), *Zašto se Srbija ne može smatrati sigurnom zemljom za Rome i Romkinje?*, u: Wenke Christoph, Tamara Baković Jadžić i Vladan Jeremić (ur.), *Nimalo sigurno. Kritika koncepta sigurnih zemalja porijekla*, str. 23.

⁴ Neke teze o Romanipe(n) videti u radu Dragana Todorovića (2005), *Kulturni identitet Roma*, Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu.

smislu utiču i na njihov socijalni položaj. Stoga je veoma teško govoriti o jedinstvenoj tradiciji ili, recimo, tradicionalnim načinima življenja ili tradicionalnim zanimanjima. Štaviše, ponekad nam ovaj zajednički imenitelj onemogućava bolje sagledavanje raznolikosti romskih zajednica. Ali, hajde da vidimo na koji način se tradicija romskih zajednica tretira unutar institucionalnog okvira inkluzije...

U odeljku koji objašnjava pravni i strateški osnov na koji se Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji 2016-2025 oslanja, predstavljen je i nacionalni zakonodavni okvir. Tu možemo videti da se Zakonom o zdravstvenoj zaštiti i Zakonom o zdravstvenom osiguranju Romima i Romkinjama omogućava da koriste sistem zdravstvene zaštite bez obzira na to što nemaju odgovarajuću dokumentaciju (lična dokumenta) u nedostatku stalnog prebivališta ili boravišta na teritoriji Republike Srbije. Međutim, kao razlog neposedovanja ličnih dokumenta navodi se „tradicionalni način života“.⁵ Iako je jasno da tekst zakona nije mesto gde se može voditi polemika o uzrocima bilo čega, gorak ukus u ustima ostavlja lakoća s kojom je zakonodavac veoma apstraktni pojam tradicionalnog življenja detektovao kao razlog zbog kojeg najugroženiji delovi romskih zajednica nemaju pristup osnovnim servisima socijalne države. Ako pogledamo koje grupacije romskih zajednica imaju najviše problema s pribavljanjem ličnih dokumenata, videćemo da se radi o ljudima koji i dalje imaju status interno raseljenih lica nakon ratova u Jugoslaviji ili o deportovanima iz zemalja zapadne Evrope i onima koji su, zbog nemogućnosti da prežive u

---

5 Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji 2016–2025, str. 17.

depriviranim provincijama, završili u podstandardnim naseljima većih gradova u Srbiji. U tom smislu, ostaje nejasno šta bi onda to bio „tradicionalni način života“, osim ako ne pribegnemo klasičnoj predrasudi da su Romi i Romkinje „nomadski“ narod, te da recimo ne odlaze u zemlje Evropske Unije zbog nemogućnosti da prežive u postsocijalističkoj realnosti bivših jugoslovenskih republika, već zbog toga što im je to u „tradiciji“.

Pojam tradicije se na više mesta u Strategiji za socijalno uključivanje Roma i Romkinja koristi veoma apstraktno („tradicionalna romska naselja“, „tradicionalan način življenja“, „tradicionalan karakter romskih zajednica...“) i uvek na način da se ta tradicija zapravo pokazuje kao nepremostiva prepreka njihovoj inkluziji, bez realnog ulaska u analizu problema. Ali paradoksalno, jedina sintagma s prefiksom tradicije koja je upotrebljena kao moguća šansa koju u procesu inkluzije treba iskoristiti jeste: „tradicionalna zanimanja“. Naravno, nejasno je na šta se misli pod „tradicionalnim zanimanjima“, jer i ova apstrakcija nudi široku lepezu opcija, pa čak i uvrežene predrasude prema Romima i Romkinjama.⁶ Međutim, ako pretpostavimo da su kreatori Strategije mislili samo na to da romske zajednice treba da se vrate manuelnom radu i starim zanatima, teško da bi krajnji ishod bio njihov bolji socijalni položaj. Milutin Prokić primećuje da su se još s početka masovne proizvodnje „Romi našli na novoj mucu“, jer su stara zanimanja i zanati postali

---

6 Predrasude se kreću od romantiziranih (muzičari, zabavljači) do krajnje negativnih (prevaranti, kradljivci) ili, ukoliko ne ustanovimo istorijsku tačku s koje posmatramo tradiciju, mogli bi biti i sakupljači sekundarnih sirovina.

izlišni.⁷ Danas, u eri digitalne revolucije i u potrošačkom društvu, teško da bi se tradicionalna zanimanja mogla izboriti pre svega sa konkurencijom. Stoga je potpuno besmisleno nuditi depriviranim zajednicama kao izlaz iz bede i siromaštva - povratak tradicionalnim zanimanjima.

Čini se da pojam tradicije upotrebljavaju kako desničarske populističke vlade, tako i evropska birokratija svaki put kada je potrebno ili predložiti lako rešenje ili zanemariti strukturni problem s kojim se suočavaju romske zajednice. Pozitivna stvar je to što se Strategijom za socijalno uključivanje Roma i Romkinja naglašava da bi trebalo iz nastavnih programa ukloniti sve negativne sadržaje o pripadnicima romske zajednice i uvrstiti afirmativne sadržaje o romskom jeziku, kulturi, istoriji i tradiciji u programe različitih predmeta. Nažalost, realnih napora za takvom vrstom edukacije još uvek nije bilo, a koji su to i kakvi sadržaji koji se trebaju uvrstiti i dalje ostaje nepoznanica. Sâma činjenica da Srbija, koja nezvanično broji pola miliona Roma i Romkinja, i dalje nema ni jednu, očigledno preko potrebnu, javnu obrazovnu ustanovu koja bi se bavila etnografskim i antropološkim proučavanjem romskih zajednica, svedoči o apsolutnoj nezainteresovanosti države za ovo pitanje. Možda bi jedna takva ustanova umnogome doprinela očuvanju sećanja kako na kontinuitet diskriminacije i stradanja romskih zajednica, tako i na evropsku tradiciju progona.

---

7 Milutin Prokić (1992), *Socijalno ekonomske karakteristike Roma u Jugoslaviji*, u: Miloš Macura (ed.), „Razvitak Roma u Jugoslaviji - problemi i tendencije“, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1992. str. 102.

Strategija inkluzije Roma i Romkinja kao birokratska obaveza

Iako je prema slikama sa terena teško verovati u to, Srbija, formalno, poseduje strateški plan za rešavanje problema s kojim se suočava romska nacionalna manjina. Unutar pregovora između Srbije i Evropske Unije, usvojen je niz strateških dokumenata kojima se usklađuju politički, ekonomski i pravni standardi sa standardima Evropske Unije. *Strategija*

*za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji*¹ je sastavni deo tih pregovora.

Upravo bi ova Strategija trebalo da predstavlja osnovu svih politika koje se odnose na romsku populaciju. Strategija je usvojena početkom 2016. godine i trebalo bi da predstavlja dokument koji će za period od devet godina intenzivirati rad nacionalnih i lokalnih institucija po pitanju socijalnog uključivanju Roma i Romkinja, suzbijanja diskriminacije prema njima i ostvarivanja ljudskih prava pripadnika ove manjine. Strategija se sastoji iz pet oblasti koje ujedno predstavljaju i društvene oblasti u kojima se Romi i Romkinje susreću sa najviše poteškoća: obrazovanje, stanovanje, zapošljavanje, zdravlje i socijalna zaštita.

Danas, skoro dve godine nakon izrade strategije, gotovo da nema vidljivih pomaka ka ostvarivanju zadatih ciljeva koji su predviđeni ovim dokumentom. Upravo zbog ove činjenice, unutar dela politički aktivne romske zajednice² se vode intenzivne rasprave oko problema koji se tiču političke volje za izradu ovakvog dokumenta, okolnosti u kojima je dokument izrađen i usvojen, njegove strateške prirode i participacije romske manjine u svim prethodno navedenim koracima.

---

1 Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji 2016-2025 dostupna je na: <http://www.ljudskaprava.gov.rs/sh/node/19980>

2 Zbog činjenice da romska nacionalna manjina ne poseduje stranačke predstavnike u državnom parlamentu, ovaj pojam se odnosi, uglavnom, na NVO aktiviste i aktivistkinje.

Izjavom iz 2015. godine da su Romi „tradicionalno siromašni“,³ tadašnji premijer a današnji predsednik Srbije Aleksandar Vučić jasno je dao do znanja Romima i Romkinjama da se neće baviti uzrokom problema koji karakterišu život romske zajednice. Činjenica da su ove, inače rasističke, premise došle od strane čoveka koji danas poseduje gotovo apsolutnu vlast u državi, predstavlja mnogo više od ličnih tendencija pojedinca. Naprotiv, ona karakteriše političke tendencije celokupne političke scene u Srbiji.

U ovakvim okolnostima vladavine desno orijentisanih političkih stranaka teško je očekivati bilo kakve mere za rešavanje problema jedne nacionalne manjine koja, vekovima, živi na marginama društva i koja je, kao takva, uvek tretirana na drugačiji način. Diskriminirani u svim segmentima društvenog života i bez nade da mogu naći posao u ionako osiromašenim, perifernim balkanskim zemljama, Romi i Romkinje kontinuirano migriraju u zemlje Evropske Unije. Zbog činjenice da predstavljaju, uglavnom, nisko obrazovanu radnu snagu, Romi i Romkinje nisu dobrodošli u zemljama zapadne Evrope. Upravo to je razlog što Evropska Unija vrši pritisak, ali i finansijsku stimulaciju mera, kojima bi se Romi i Romkinje zadržali van njenih granica.

Iako pritisci koji dolaze iz EU, kojim se od vlada zapadnog Balkana zahteva da učine određene napore u pogledu inkluzije romskih zajednica, jesu sasvim opravdani i moraju se iskoristiti na najbolji mogući način, to ne znači da nam postojeći politički i strateški okviri, i unutar i van EU, to zaista i

---

3 <http://www.dw.com/sr/vu%C4%8Di%C4%87-romi-su-tradicionalno-siroma%C5%A1ni/a-18611554>

omogućavaju. Ovde posebno treba imati na umu i činjenicu da su romske zajednice u veoma potlačenom položaju širom evropskih zemalja, što jasno pokazuje da ni vlade drugih država članica EU nemaju realne političke volje za inkluzijom Roma i Romkinja. Odnos prema Romima i Romkinjama u Evropi najbolje se može opisati njihovim deportacijama iz Francuske i Nemačke, segregacijama romskih naselja izgradnjom zidova u Češkoj i Rumuniji, kao i izradom spiskova sa imenima svih Roma i Romkinja u Švedskoj.

Nedostatak političke volje, rasistički stavovi domaćih političkih elita i ignorantski odnos spram realnog stanja u kome se nalaze romske zajednice, najbolje se ogledaju u činjenici da pripadnice i pripadnici romske nacionalne manjine nisu bili uključeni u postupak izrade Strategije. Ovaj splet događaja predstavlja i zloupotrebu činjenice da Romi i Romkinje ne poseduju politički relevantno telo koje bi zastupalo njihove interese. Strateški dokumenti bi, između ostalog, trebalo da sadrže detaljnu analizu stanja na terenu, SWOT analizu, finansijska analizu, detaljan plan akcija i sistemске mere za implementaciju. Takođe, u jednom takvom dokumentu moraju se navesti konkretne mere i akcije koje su usklađene sa finansijskim mogućnostima i predviđenim budžetom, a ključna stvar svake strategije je da se jasno naznači ko je zadužen za njeno sprovođenje. Ako u obzir uzmemo pomenute činjenice i sâmi sadržaj Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja 2016-2025, jedno od najvažnijih pitanja koje se odnosi na istu je: da li se ona uopšte može smatrati strateškim dokumentom?

Iako su mnogi od gorućih problema romske zajednice u strategiji pobrojani, podaci koji se koriste često ne opisuju stanje

na terenu, a značajan broj parametara je nepoznat. Među brojnim aktivnostima koje su predviđene ovim dokumentom upravo su prikupljanja podataka među najbrojnijima, što samo doprinosi sumnji da pri izradi strategije nije urađena ozbiljnija analiza stanja, a otvara se prostor i za sumnju u odugovlačenje rešavanja problema romske manjine. Strategiju karakterišu veoma široko definisani problemi, široko definisani operativni ciljevi, te finansijski i akcijski neodređene mere.

Mere kojima se predviđa poboljšanje položaja romskih zajednica ne sadrže detaljne opise akcija koje bi dovele do ostvarivanja ciljeva i ne uključuju izvore i iznose novčanih ulaganja za njihovo sprovođenje. Kao primer možemo sagledati jednu od mera za operativni cilj unapređivanja komunalne infrastrukture romskih naselja: „lokalne samouprave će uvrstiti izgradnju komunalnih infrastrukture u romskim naseljima u lokalni akcioni plan za inkluziju Roma i Romkinja i osigurati budžetska sredstva za njihovu realizaciju”. Na ovaj način teret za sprovođenje strategije stavlja se na teret lokalnih samouprava, koje, u većini slučajeva, ne poseduju infrastrukturne, kadrovske, niti finansijske mogućnosti da ove mere sprovedu u delo. Kada se u obzir uzme činjenica da i dve godine nakon usvajanja Strategije određen broj lokalnih samouprava ili nije doneo ili nije otpočeo primenu akcijskih planova za sprovođenje strategije, jasno je da se čitavoj problematici primene Strategije može pridodati i problem odsustva političke volje i kontrole primene.

Pored tehničkih nedostataka, Strategiju karakterišu suštinski pogrešne mere za ostvarenje pojedinih operativnih ciljeva, koji su od velike važnosti za Rome i Romkinje. Iako je **obrazovanje** jedina oblast inkluzije u kojoj su postignuti

određeni pozitivni rezultati, zahvaljujući merama koje su bile predviđene međunarodnom inicijativom Dekade Roma i Romkinja i pratećih projekata koji su iz toga proizlazili a mahom se odnosili na obrazovanje, Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja ne predviđa nove mere, već se fokusira na održanje već postojećih: afirmativne mere za upis u škole i fakultete; besplatni smeštaj u domove; uvođenje pedagoških asistentkinja i asistenata itd.

Međutim, brojni problemi sa dostupnošću kvalitetnog obrazovanja romskim zajednicama koji nisu bili rešeni tokom trajanja *Dekade inkluzije* neće biti rešeni ni unutar nacionalnog okvira za inkluziju, jer su mere za njihovo rešavanje izostavljene iz Strategije ili su nedovoljno precizno definisane u pogledu kapaciteta i finansijskih sredstava. Neki od tih problema su: održavanje nastave na romskom jeziku, štampanje udžbenika na romskom jeziku, problem ranog napuštanja obrazovanja (koji nije rešen ni uvođenjem pedagoških asistenata),⁴ mere socijalne zaštite koje podržavaju obrazovanje dece... Upravo su mere socijalne zaštite koje podržavaju obrazovanje veoma problematična oblast strategije. Kao glavni izvori novca za školovanje dece navedeni su dečji dodatak i socijalna pomoć. Ova sredstva nisu dovoljna za školovanje dece, jer predstavljaju jedina primanja većini romskih porodica. U izostanku ozbiljnije finansijske pomoći i stalnog zaposlenja za romske porodice, afirmativne mere za upis u škole i fakultete su gotovo besmislene, jer značajan broj romskih porodica nije u mogućnosti da deci obezbedi garderobu, novac za užinu ili mesečnu kartu za prevoz do škole.

---

4 Pedagoški asistenti već godinama rade u prekarnim uslovima. Malobrojni su, a njima se nadomešćuje čitav sistem javnih servisa koji postaju nedostupni svima, a ne samo romskoj zajednici.

Kada je u pitanju **stanovanje**, operativni ciljevi i mere u ovoj oblasti strategije definisani su gotovo idealno, ali su mere za njihovo sprovođenje krajnje neodređene. Odgovornost za sprovođenje ovih mera svaljuje se na teret lokalnih samouprava, koje u većini slučajeva nemaju dovoljno sredstava ni kapaciteta za samostalno funkcionisanje. **Zapošljavanje**, kao jedna od najbitnijih oblasti za položaj romskih zajednica, definisano je u duhu povećanja tržišne konkurentnosti Roma i Romkinja, što je suštinski pogrešno ako se uzme u obzir njihov obrazovni i ekonomski profil. Takođe, besmisleno je povećavati konkurentnost unutar same romske zajednice, što se upravo postiže stimulacijom individualnih sakupljača sekundarnih sirovina, kako to predviđa jedan od ciljeva strategije. Zabrana zapošljavanja u javnom sektoru kao državni prioritet, neke od pomenutih ciljeva čini besmislenim - primer je operativni cilj povećanja broja Roma i Romkinja zaposlenih u javnom sektoru. U vreme izrade i usvajanja strategije zabrana zapošljavanja je uveliko bila na snazi, pa je planiranje ovakvih mera kontradiktorno.

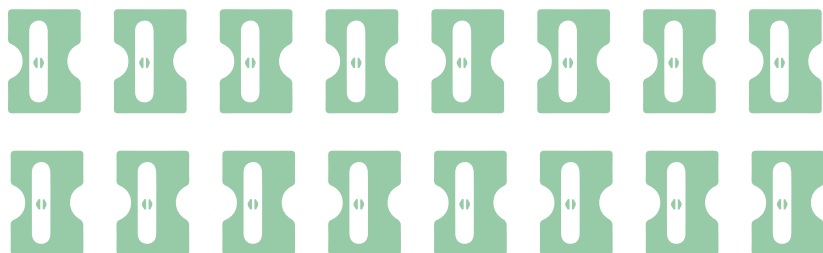
Oblast **zdravlja** i **socijalne zaštite** definisane su, takođe, veoma široko i bez konkretnih, sistemskih mera za njihovo unapređenje. Kada je u pitanju dostupnost sistema zdravstvene zaštite, bitno je istaći da se u strategiji ne pominju nikakve mere za poboljšanje položaja zdravstvenih medijatorki, koje godinama doprinose poboljšanju zdravstvene zaštite Roma i Romkinja, a rade u krajnje prekarnim uslovima, bez mogućnosti zasnivanja stalnog radnog odnosa.

Iako veoma važan za romsku manjinu, dokument u ovakvom formatu ne ispunjava uslove jednog strateškog dokumenta, a ponajmanje predstavlja logičan sled postupaka kojima se

može poboljšati život najsiromašnijih sugrađana i sugrađan-ki. Dokumentu nedostaju konkretne, sistemske mere i konkretno isplanirani budžet za ostvarivanje istih. Kako bi se poboljšali uslovi života romske nacionalne manjine u Srbiji, potrebno je pre svega učvrstiti jedinstvo i solidarnost unutar romske populacije. Samo se u takvim uslovima može očekivati jačanje političkog uticaja Roma i Romkinja i politizacija problema ove najmarginalizovanije zajednice.

Dokumenti poput Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja izrađeni na ovaj način i potureni romskoj populaciji kao papir spasa, nikada ne mogu imati za cilj boljitak romskog naroda. Oni samo služe kao politički instrument za varavanja Roma i Romkinja i ispunjavanja birokratskih obaveza ka Evropskoj Uniji.

Inkluzija socijalnom represijom

Posmatrajući političku situaciju u Srbiji u proteklih par godina, kao i odluke zakonodavne, izvršne pa i sudske vlasti, možemo slobodno zaključiti da državni aparat ne radi u korist opšteg dobra i da pri donošenju odluka ne vodi računa o svim delovima društva i o svakom ponaosob, već da je interes privilegovanih i vladajućih struktura bez sumnje presudan. Ova tendencija se javila mnogo ranije, već od kraja osamdesetih

godina, odnosno od početka procesa restauracije kapitalizma na prostoru bivše Jugoslavije,¹ dok danas već živimo u društvu ogromnih narastajućih nejednakosti, siromaštva i socijalne isključenosti. Upravo u ovakvim društvenim okolnostima odvija se proces inkluzije Roma i Romkinja u Srbiji.

Socijalni i političko-ekonomski kontekst, u kojem se želi postići jednakost romskog i neromskog stanovništva, isključen je kako iz zvaničnih institucionalnih okvira inkluzije tako i iz sada već neslavno okončanog multinacionalnog projekta *Dekade za uključivanje Roma 2005-2015.* i njegovog nastavka nešto promenjenog naslova – *Integracija Roma 2020.* Ovo je i razlog zbog kojeg, nakon više od jedne decenije, ovi projekti i nacionalna strategija inkluzije ne daju nikakve značajne rezultate.

Taj socijalni i političko-ekonomski kontekst u Srbiji pre svega karakterišu: velika nezaposlenost, smanjivanje obima dostupnosti javnih servisa kao što su zdravstvo, školstvo i socijalna zaštita, te siromaštvo, koje u najvećoj meri pogađa već najsiromašnije slojeve stanovništva, gde nesumnjivo spada većina Roma i Romkinja u Srbiji. U prilog ovoj tvrdnji govori i činjenica da prema zvaničnim podacima u romskim naseljima čak 49% domaćinstava prima novčanu socijalnu pomoć, a ova brojka ne ubraja mnoge koji nemaju dovoljno informacija o mogućnosti ostvarivanja ovog prava. To ipak nije sprečilo vladajuću koaliciju da 2014. godine donese Uredbu o merama socijalne uključenosti korisnika novčane socijalne pomoći,² čija je namera, kako tvrde, da siromašnim

---

1 Više o ovoj temi vidi na: <http://pe.org.rs/wp-content/uploads/2015/11/Bilans-stanja-CPE-2015.pdf>

2 Uredba o merama socijalne uključenosti korisnika novčane socijalne

i diskriminiranim građanima, koji se nalaze na margini društva, socijalnim uključivanjem omogući povratak u ekonomski, kulturni, politički i društveni život. Ova uredba podrazumeva zaključivanje sporazuma između centra za socijalni rad i korisnika socijalne pomoći, čime se predviđa mogućnost da socijalna pomoć bude umanjena ili da pravo na ovu pomoć bude ukinuto ukoliko se obaveze iz sporazuma neopravdano ne izvrše. Ove obaveze nisu čak ni jasno definisane, jedino su jasne obaveze koje se odnosi na društveno koristan rad, volontiranje i javne radove korisnika socijalne pomoći.³

Ustav Republike Srbije jasno kaže da se socijalna pomoć pruža prema načelima socijalne pravde, humanizma, poštovanja ljudskog dostojanstva i izričito zabranjuje prinudni rad. Pored Ustava, prinudni rad zabranjen je i brojnim međunarodnim aktima. Konvencijom br. 105⁴ *Međunarodne organizacije rada* izričito se, između ostalog, zabranjuje prinudni rad kao metod mobilisanja i korišćenja rada radi postizanja ciljeva ekonomskog razvoja. Prinudnim radom narušavaju se prava i slobode ne samo iz oblasti radnog prava već i elementarna ljudska prava kao što su sloboda kretanja i odlučivanja.⁵ Uredbom o merama socijalne uključenosti korisnika novčane socijalne

---

pomoći dostupna na: <http://www.minrzs.gov.rs/aktuelno/uredba-omerama-socijalne-ukljucenosti-korisnika-novcane-pomoci.html>

3 <http://pescanik.net/rad-oslobadja/>

4 Konvencija 105 *Međunarodne organizacije rada* dostupna na: <http://www.jura.kg.ac.rs/index.php/sr/dokumenti/download-document.htm?gid=1091>

5 M. Jevtić i M. Mišković (2011), *Zabrana prinudnog rada i savremeno ropstvo*, Pravni fakultet univerziteta u Beogradu, Beograd, str. 12. Dostupno na: <http://wp2008.ius.bg.ac.rs/klinika01/files/2012/12/Zabrana-prinudnog-rada-i-savremeno-ropstvo-Marina-Jevtic-i-Miloljub-Miskovic.pdf>

pomoći, pak, korisnici socijalne pomoći su prinuđeni da obavljaju poslove koji im se ponude po ceni znatno nižoj od minimalne cene rada i da svoj osnovni izvor egzistencije, koji obavljaju bez ugovora o radu, ostave po strani. Naravno, ovim se prenebregava i činjenica da većina najugroženijih Roma i Romkinja obavlja neformalne poslove - od sakupljanja sekundarnih sirovina i ulične prodaje starih stvari do teških fizičkih poslova - bez čega ne bi mogli da sakupe minimum za životnu egzistenciju bez obzira na socijalnu pomoć.

Prilikom donošenja brojnih sličnih odluka često se navodi da one vode ka socijalnoj pravdi, a visoki predstavnici Vlade ne propuštaju priliku da nam saopšte da smo svoju lenjost i očekivanje da budemo plaćeni bez rada preneli iz socijalizma, što ne pogoduje investitorskoj klimi i ekonomskom rastu. Iluzorno je pitati se da li je u ovom konkretnom slučaju, prilikom donošenja uredbe, motiv Vlade zaista bilo postizanje socijalne pravde... U ovom kontekstu je nemoguće govoriti o ljudskom dostojanstvu ukoliko se uzme u obzir da je osnovna svrha socijalne pomoći zadovoljenje osnovnih životnih potreba, a ne uslovljavanje korisnika pomoći prinudom.

Kada je reč o institucionalnom okviru inkluzije, on se odvija u okviru procesa evropskih integracija, te je u skladu s pregovaračkim poglavljem 23 i za njegovo sprovođenje je izrađena Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja 2016–2025⁶, kao i prateći akcioni plan⁷. Ova strategija targetira četiri naj-

---

6 Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji 2016– 2025 dostupna na: <http://www.ljudskaprava.gov.rs/sh/node/19980>

7 Akcioni plan za sprovođenje Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Srbiji 2016–2025 dostupan na: <http://www.ljudskaprava>.

važnije oblasti za život pojedinca: stanovanje, zapošljavanje, zdravstvo i socijalnu zaštitu, i želi propisanim merama poboljšati životne uslove Roma i Romkinja. Jasno je da je donošenje skandalozne Uredbe o merama socijalne uključenosti korisnika novčane socijalne pomoći kontradikcija u samoj politici inkluzije Roma i Romkinja, ali nažalost nije jedina.

Reforma pravosuđa koja se, kao i proces inkluzije, odvija unutar pregovaračkog poglavlja 23 pristupnih pregovora sa Evropskom unijom, donela je najsiromašnijim slojevima stanovništva još više nesigurnosti. Kako se navodi, cilj pravosudne reforme jeste poboljšanje kvaliteta, efikasnosti i dostupnosti pravde, kao i veća zaštita građana, ali i, najbitnije, „povoljna poslovna klima“.⁸ Pod argumentom efikasnosti, rasterećenja sudstva i države od brojnih troškova, u pravosudni sistem Srbije su najpre uvedeni privatni izvršitelji, a zatim i notari. Rečeno je da će uvođenje notara i sada već privatnih izvršitelja, kojima je zakon dao brojna sudska ovlašćenja i zove ih javnim, olakšati građanima ostvarivanje prava.

Međutim, ono što nije rečeno jeste da će ti troškovi kojih se država rasteretila na ovaj način biti preneti upravo na same građane, krajnje pravne korisnike. S obzirom na to da ovi reformski potezi nisu jasno i precizno uređeni, dodatno se ostavlja prostor za brojne zloupotrebe i malverzacije, čije

---

gov.rs/sr/press/saopštenja/vlada-usvojila-akcioni-plan-za-primenu-strategije-za-socijalno-ukljuchivanje-roma-i

8 Tamara Baković Jadžić, *Pravosuđe po meri elite*, dostupno na: <http://www.masina.rs/?p=683>

će žrtve opet biti krajnji korisnici ovih usluga.⁹

Svakako nema sumnje u to da će novotarije reformista pravosuđa najviše pogoditi najsiromašnije. Oni kojima je pristup pravu i pravdi već skoro pa nemoguć, na ovaj način su opterećeni dodatnim troškovima i bez ikakve zaštite prepušteni teroru privatnih izvršitelja. Svedoci smo učestalih nasilnih prinudnih iseljenja porodica koje nisu u stanju da namiruju osnovne životne potrebe i zbog toga zapadaju u dužnička ropstva. Kao najsiromašniju i najmarginalizovaniju, posledice ove reforme nisu zaobišle ni romsku zajednicu. Učestali su već primeri u kojima privatni izvršitelji vrše odmazdu nad ljudima u romskim naseljima. Jedan od ovih primera jeste penzioner, stanovnik niškog naselja Crvena Zvezda, kojeg izvršitelji posete barem jednom u tri meseca. Kako se navodi u rešenju koje mu je uručeno, on nije redovno plaćao komunalne usluge, koje inače u ovom naselju uopšte nisu dostupne. Pored obraćanja brojnim državnim institucijama, poverenici za zaštitu ravnopravnosti, te zaštitniku građana, on i dalje ima pravo samo na 50% od svoje penzije.¹⁰ Imajući ovo u vidu, postavlja se pitanje da li je posredi neka greška ili je pak ovaj penzioner iz nekih nejasnih razloga zaslužio da bude kažnjen da posluži kao primer ostalima?

Nažalost, ovakvih primera je sve više. Pod izgovorom vlasti da se sve čini u cilju pristupa Evropskoj Uniji i poboljšanju

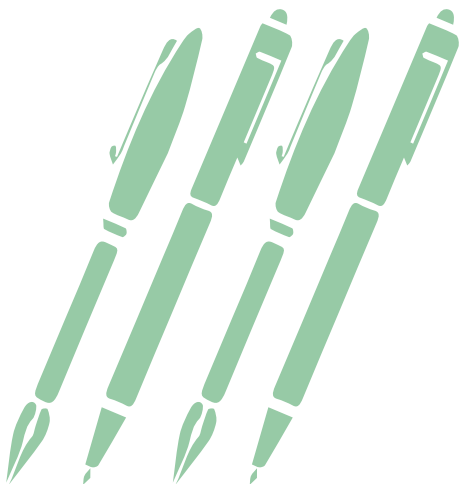
---

9 Vesna Rakić-Vodinelić, *Reformisanje pravosuđa notarijatom: ne meri, seci odmah i to sekirom*, dostupno na: <http://pescanik.net/reformisanje-pravosuda-notarijatom-ne-meri-seci-odmah-i-to-sekirom>

10 Lično iskustvo autorke s terenskog rada u okviru saradnje sa Grupom za decu i mlade „Indigo“.

socijalnog i ekonomskog standarda, najugroženiji delovi stanovništva sve više trpe prinudu i odmazdu državnog represivnog aparata, dok sva socijalna prava gube, uprkos proklamovanim vrednostima vladavine prava, ulogu zaštite osnovih ljudskih prava i demokratije. Tako i sâm institucionalni pristup inkluziji ostaje samo lepa reč na papiru koji romsku zajednicu tretira kao potpuno izolovanu od širih društvenih zbivanja. Ovo naravno ne znači da u potpunosti trebamo da odustanemo od inkluzije i odložimo je za neka bolja vremena socijalne države, već da moramo raditi na jačanju političke participacije cele romske zajednice, a ne samo njenih privilegovanih predstavnika, unutar širih društvenih borbi za humanije i pravednije društvo. Zajednička odbrana od prinudnih naplata dugova i iseljenja dobra je polazna tačka za takvu jednu borbu.

Prekarni položaj pedagoških asistenata

Pedagoška asistencija, kao servis podrške romskoj deci u obrazovanju u Srbiji, prošla je dugačak put: od projektnog angažovanja prve grupe romskih asistenata davne 1997. u okviru predškolskih grupa, preko romskih asistenata u nastavi 2002. angažovanih za rad u osnovnim školama (kada se ova mera, razvijajući se kroz niz obuka i kroz praktični rad sa decom u ustanovama, počela preciznije definisati u okviru

obrazovnog sistema), pa sve do pedagoških asistenata čije je radno mesto zvanično institucionalizovano 2011. godine.¹

Kako je obrazovanje od samog početka *Dekade inkluzije Roma* posmatrano kao ključni faktor za poboljšanje sveukupnog položaja romske zajednice u Srbiji, nekada romski a danas pedagoški asistenti preuzeli su veoma značajnu ulogu u tom procesu, kao nosioci značajnih društvenih promena. Razvijanje modela inkluzivne kulture i inkluzivnih praksi, pre svega unutar obrazovnih, ali i u okviru socijalnih i zdravstvenih ustanova, smanjenje ranog osipanja romske dece iz obrazovnog sistema, povećanje dostupnosti i kvaliteta obrazovanja za svu decu, podsticanje razumevanja različitosti i ukazivanje na značaj sprečavanja segregacije i diskriminacije, te povećanje školskog uspeha i većeg obuhvata romske dece ne bi se moglo zamisliti bez aktivne uloge pedagoških asistenata koji deluju deceniju unazad. Sumirajući rezultate o kojima govore neka od istraživanja,² pedagoške asistente od samog uvođenja u obrazovni sistem možemo okarakterisati kao noseće stubove socijalne inkluzije romske zajednice u Srbiji.

Međutim, iako ih različiti, međusobno uvezani sistemi (sistem socijalne zaštite, obrazovni sistem, zdravstveni sistem) prepoznaju kao važne činioce nastalih promena kada

---

1 http://www.unijasprs.org.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=15747

2 Baucal, A. i Stojanović, J. (2010), *Indikatori jednake dostupnosti kvalitetnog obrazovanja za Rome*, Beograd Fondacija za otvoreno društvo. Videti i: Duvnjak, N. Mihajlović, M. Skarep, A. Stojanović, J. Trikić, Z. (2010), *Pedagoški asistenti i asistentkinje kao nosioci promena*, Beograd, Misija OEBS u Srbiji.

je obrazovni i socijalni status romske zajednice u pitanju, sâm radni položaj pedagoških asistenata je do današnjeg dana ostao prekaran.

Okvir delovanja pedagoških asistenata regulisan je Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja³ i Pravilnikom o programu obuke za pedagoškog asistenta,⁴ koji jasno pokazuju da je pedagoška asistencija u okviru obrazovnog sistema prepoznata kao privremena mera u skladu sa konkretnim potrebama obrazovne ustanove. Radno mesto pedagoškog asistenta okarakterisano je kao mesto spoljnog saradnika i u tom smislu podrazumeva zasnivanje radnog odnosa na određeno vreme, bez mogućnosti dobijanja ugovora na neodređeno vreme. Zakonski okvir ostavlja mogućnost ustanovi, odnosno direktoru škole ili predškolske ustanove, da ugovor pedagoškom asistentu obnavlja iz godine u godinu, ponekad i periodično na mesec dana, ili da, ukoliko proceni da više ne postoje potrebe za angažovanjem pedagoškog asistenta, ne raspiše konkurs za sledeću školsku godinu. Ovo pokazuje da se pedagoški asistent nalazi u veoma podređenom položaju ukoliko direktor ili stručna služba ustanove ne prepoznaju njegovu ulogu i značaj na pravi način.

Opis posla pedagoških asistenata je veoma široko definisan i nije retkost da u praksi dolazi do iskorišćavanja pedagoških asistenata kao administrativnog i pomoćnog osoblja za

---

3 Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja dostupan na: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_osnovama_sistema_obrazovanja_i_vaspitanja.html

4 Pravilnik o programu obuke za pedagoškog asistenta dostupan na: <http://www.mrezainkluzija.org/resursi/category/3-pravilnici>

obavljanje najrazličitijih poslova u školi, odnosno u predškolskoj ustanovi. Takvi poslovi najčešće i nemaju dodirnih tačaka sa obrazovno-vaspitnim radom. Zarada koju asistenti dobijaju obračunava se prema koeficijentu 11,15 u skladu sa obaveznim stepenom stručne spreme, ne uvažavajući pri tom stvarni stepen stručne spreme zaposlenog, što direktno znači zaradu koja ne prelazi 27.000 dinara u neto iznosu - nešto malo više od minimalne cene rada. Ono što takođe ukazuje na to da je rad pedagoških asistenata kontinuirano prekaran jeste činjenica da su od samog početka pedagoški, odnosno nekada romski, asistenti bili projektno angažovani, što je i sada slučaj u pojedinim školskim ustanovama.⁵ Inače, finansiranje pedagoških asistenata zaposlenih u predškolskim ustanovama direktno zavisi od opredeljenosti jedinica lokalnih samouprava da izdvajaju sredstva, što dovodi do diskontinuiteta u angažovanju, najčešće na početku školske godine kada pedagoški asistenti rade bez nadoknade kako bi stekli mogućnost da im ugovor bude produžen, odnosno obnovljen.

Delokrug rada pedagoškog asistenta nije zakonski dovoljno regulisan i konkretizovan, što u praksi ostavlja širok prostor za definisanje njihove uloge u različitim segmentima pružanja podrške svim akterima uključenim u obrazovni proces. Na samom početku angažovanja, kada je ovakav servis podrške bio namenjen samo romskoj deci koja su se u skladu sa definisanim deprivilegovanim položajem našla u stanju potrebe za pojačanom obrazovnom podrškom, uloga asistenta u

---

5 Ovo se pre svega odnosi na angažovanje dodatnog broja pedagoških asistenata u predškolskim ustanovama, za kojima postoji realna potreba.

nastavi uticala je na proširivanje vidika u kontekstu tumačenja i primene obrazovne inkluzije, ne samo na romsku već na svu decu kojoj sistem garantuje jednaka prava na dostupno i kvalitetno obrazovanje.

Uloga pedagoškog asistenta se tada širi i na druge vidove podrške: podrazumeva direktan rad u nastavi, pružanje podrške u učenju, direktnu komunikaciju sa porodicom i zajednicom, saradnju sa stručnim službama predškolske ustanove ili osnovne škole, ali i sa drugim lokalnim akterima kao što su ustanove socijalne i zdravstvene zaštite, romskim koordinatorom, lokalnom samoupravom i, pre svega, sa civilnim sektorom. Problem nastaje samim time što pedagoški asistent postaje preopterećen u radu - usložnjavanjem rada i širenjem delokruga delovanja - čime se očigledno pokušava nadomestiti smanjeni obim socijalne zaštite, odnosno nedostatak usluga javnih servisa, te samim tim nedovoljnog broja socijalnih radnika i nedovoljne senzibilisanosti predstavnika drugih ustanova za rad sa romskom zajednicom.

Ovako široko postavljena uloga se zbog svoje kompleksnosti često svodi na površno rešavanje problema, jer se celokupan proces i sve ono što se tumači kao inkluzivno obrazovanje stavlja na odgovornost pedagoških asistenata. Sa stanovišta postignutih rezultata, boljeg obrazovnog statusa romske zajednice poslednjih godina, stvaranja ravnopravnije pozicije u okviru obrazovnog sistema i većih mogućnosti za dostupno i kvalitetno obrazovanje, približavanja i otvaranja obrazovnih ustanova romskim roditeljima i zajednici, svestrane podrške deci i porodicama, prevazilaženja konkretnih problema (uključujući jezičke i druge barijere u komunikaciji) - može se reći da pedagoški asistenti, u velikoj meri, odgovaraju na

postavljene izazove pružajući maksimalan doprinos poboljšanju sveukupnog položaja romske zajednice.

Uslov za angažovanje pedagoških asistenata je završeni uvodni modul obuke, jedan od predviđenih šest obaveznih modula (osnovnog i naprednog nivoa), kao i dva izborna modula definisana Pravilnikom o programu obuke za pedagoškog asistenta. Ovim je definisano da se lice osposobljava za samostalno obavljanje poslova pedagoškog asistenta. Međutim, u krugovima prosvetne zajednice pedagoški asistenti se često tretiraju kao *paraprofesija*, jer se smatra da ne poseduju odgovarajuće kvalifikacije i formalno obrazovanje za obavljanje određenih poslova u oblasti obrazovno-vaspitanog rada. Iako je diskvalifikacija ljudi bez visokog stepena stručne spreme potpuno protivrečna ideji inkluzivnog obrazovanja, te destimuliše pojedince da usavršavaju svoje veštine i znanja, nije redak slučaj da među pedagoškim asistentima postoji veliki broj pedagoga, sociologa i psihologa, čije se stečeno formalno obrazovanje čak ne vrednuje na pravi način.

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja u velikoj meri ograničava delovanje pedagoških asistenata isključivo na rad sa romskom decom, iako je u praksi poznato da se rad pedagoškog asistenta odnosi na svu decu kojoj je dodatna obrazovna podrška potrebna. Ovo razilaženje zakonskih okvira delovanja i onoga što je neretko primer u praksi dovodi do toga da pedagoški asistenti često samoinicijativno posežu za različitim oblicima neformalnog učenja i profesionalnog usavršavanja kako bi odgovorili na postavljene izazove u radu, što dodatno opterećuje njihovo radno angažovanje (u smislu prekovremenog rada) u odnosu na predviđeni broj radnih sati, te uvodi dodatno angažovanje u civilnom sektoru, a poznato je da su obuke najčešće projektno finansi-

rane. Uspešnost ovakvog modela učenja i sticanja dodatnih kompetencija u velikoj meri zavisi od razumevanja kolektiva u kom pedagoški asistent radi, što je blisko vezano i za razumevanje sâmog koncepta socijalne inkluzije svih aktera u obrazovanju na koje je pedagoški asistent direktno upućen.

Radno-pravni položaj pedagoških asistenata u okviru obrazovnog sistema dodatno otežava nemogućnost da aktivno učestvuju u radu sindikata i da odlučuju kao ravnopravni članovi kolektiva. Ako se proces socijalne inkluzije posmatra jednostrano, onda će i uloga pedagoškog asistenta biti nesvrshodna i opterećena. Ali ako obrazovne ustanove razvijaju takve modele inkluzivnih praksi koje stvaraju podsticajno okruženje za razvijanje maksimalnih kapaciteta dece u skladu sa njihovim različitim potrebama i mogućnostima, pedagoški asistent će u skladu sa svojim razvijenim znanjima, kompetencijama i iskustvom uspešno doprinosti sistemskom rešavanju postojećih problema u saradnji sa drugim akterima i službama obrazovnih, socijalnih i drugih nadležnih ustanova.

Sve ovo pokazuje da nije dovoljno promeniti stavove nastavnog i stručnog osoblja školskih ustanova i senzibilisati ih za rad sa osetljivim društvenim grupama, gde će oni videti pedagoške asistente kao relevantne partnere u ovom procesu pružanja podrške učenicima, već je potrebno raditi na promenama u obrazovnom sistemu generalno, kako bi se stvorio prostor za aktivno uključivanje i participaciju pedagoških asistenata u radu na svim poljima koji se tiču unapređenja nastavno-vaspitnog rada. Da bi se to postiglo, neophodno je ulagati u ceo sistem obrazovanja i obezbediti resurse koji će sveukupan sistem obrazovanja učiniti dostupnijim svima.

A tendencije poslednjih godina govore nam suprotno. Godinama unazad svedočimo smanjivanju broja nastavnog osoblja i gašenju škola sa nedovoljnim brojem učenika, dok je smanjenje budžeta za zdravstvo i školstvo u 2018.⁶ jasna poruka Vlade da obrazovanje vidi kao privatnu stvar pojedinaca i da je u tom smislu ne zanimaju neravnopravni položaj i nejednake šanse za uspeh dece iz siromašnih porodica.

Široko postavljen zakonski okvir i neprecizno definisana uloga otvorila je ozbiljnu diskusiju u krugovima kreatora obrazovnih politika na nacionalnom nivou. Od 2015. godine aktivnu ulogu u zastupanju prava pedagoških asistenata i zalaganju za donošenje novih zakonskih okvira, koji će jasnije odrediti ulogu pedagoških asistenata i samog servisa pedagoške asistencije u obrazovnom sistemu u okviru novog Pravilnika u skladu sa postojećim stanjem i mogućnostima, ima i strukovno udruženje *Asocijacija pedagoških asistenata Srbije*. Udruženje broji više od 165 članova - pedagoških asistenata angažovanih u osnovnim školama i predškolskim ustanovama.

Kroz niz projektnih aktivnosti, *Asocijacija pedagoških asistenata Srbije* je u toku 2016. inicirala okupljanje i otvorenu diskusiju relevantnih aktera za sprovođenje obrazovne i socijalne inkluzije, kako na lokalnom tako i na nacionalnom nivou. Međutim, nasuprot pokrenutim inicijativama i težnjama da proces donošenja odluka ne bude jednosmeran, u poslednjih godinu dana stvorila se politička klima koja naslućuje donošenje novih rešenja za sveobuhvatniji servis pedagoške asistencije, namenjen širokoj grupi dece i učenika, gde će uloga pedagoških asistenata biti neizvesna.

---

6 <http://rs.n1info.com/a348939/Biznis/Vuckovic-Budzet-razvojni-ali-uz-dosta-zapeta-i-ali.html>

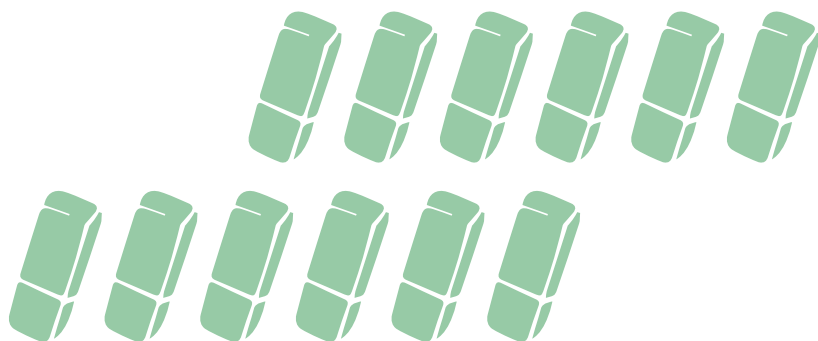
Uloga strukovnih udruženja u procesu donošenja odluka od značaja za dalji razvoj koncepta pedagoške asistencije je ključna i kao takva mora uključiti sve relevantne aktere sprovođenja socijalne inkluzije na različitim nivoima delovanja. Obezbeđivanje participativnog delovanja u ovom procesu, pružanjem stručnih i iskustvenih inputa, može se sprečiti da pedagoška asistencija postane duplirana uloga već postojećih službi i servisa namenjenih svoj deci, bez uvažavanja njihovih različitosti u smislu potreba i potencijala. Dosadašnji rezultati pokazuju da se jedino uvezivanjem različitih sistema podrške i razvijanjem modela intersektorskog pristupa može kvalitetno pristupiti rešavanju izazova u okviru obrazovnog sistema. Iskustva u dosadašnjem radu, stečena znanja i kompetencije, kao i razvijene veštine za odgovaranje na veoma visoke izazove u radu sa društveno osetljivim grupama dece i učenika, svakako pedagoškim asistentima daju dovoljno kredibiliteta da sâmi odlučuju o svom položaju u okviru obrazovnog sistema, kao i da daju konstruktivne predloge.

Važno je da strukovno udruženje kao što je *Asocijacija pedagoških asistenata Srbije* u takvom konsultativnom procesu zauzme jasan stav o gorućem pitanju prekarnog položaja pedagoških asistenata, te da ukaže na konkretne posledice koje nastaju ovakvim tretiranjem servisa pedagoške asistencije u okviru obrazovnog sistema, a koje se pre svega odnose na: ugroženost radnog prava, nesigurnost, neravnopravan položaj u odnosu na nastavno osoblje, preopterećenost i neadekvatno tumačenje pedagoške asistencije kao mehanizma obrazovne podrške koji se institucionalizuje kao najveća podrška romskoj zajednici ka većoj dostupnosti u obrazovanju. Ovakvo usko shvatanje pedagoške asistencije može biti direktno pogubno i po sâm koncept socijalne i obrazovne inkluzije,

koja bi trebalo da otvara mogućnosti deci iz marginalizovanih grupa da imaju jednaki pristup obrazovnom procesu.

U tom smislu, postavlja se pitanje da li obrazovni sistem, ovakav kakav je danas u Srbiji, izgrađen na temeljima reprodukcije i očuvanja postojećih klasnih odnosa u društvu, može zaista u svoj prilično skučen sistem integrisati zanimanje poput ovog i omogućiti jednaku dostupnost obrazovanja romskoj deci. S obzirom na prateće teškoće i nove tendencije isključivanja u obrazovanju, poput podsticanja koncepta dualnog obrazovanja u okviru zajednica koje su inače deprivirane, možda su ipak obrazovna inkluzija i njeni postignuti efekti dosegli svoje granične vrednosti, a o suštinskom napretku u vidu istinskog poboljšanja kvaliteta života romske zajednice ne možemo ni govoriti.

Sakupljači sekundarnih sirovina – progon umesto inkluzije

Alarmanтна је ситуација у којој се налазе сакупљачи секундарних сировина. Према незваничним подацима Српске асоцијације рециклера амбалажног отпада, њих у Србији има више од 30.000, од чега 70% припада ромској националној мањини. Најтежи и најниже друштвено ценјени послови су по правилу резервисани за ромску мањину. Разлози за то леже како у континуираној кумулативној дискриминацији с којом је ова највећа

evropska manjina suočena, tako i u narastajućem siromaštvu, nezaposlenosti i sve manjoj dostupnosti javnih servisa države, što osujećuje svaki pokušaj izlaska Roma i Romkinja iz začaranog kruga diskriminacije i siromaštva. Kada je reč o društveno veoma korisnom radu sakupljača sekundarnih sirovina, njihove uslove rada, (ne)sigurnost zaposlenja i nadnice diktira interes krupnog kapitala kojim se vrši eksploatacija javnih dobara, komunalnih usluga i čitavog „tercijarnog sektora“¹

Uprkos činjenici da Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Srbiji 2016-2025 formalno prepoznaje sakupljače sekundarnih sirovina kao najugroženiju grupu čiji radno-pravni položaj treba legalizovati i pomoći, na terenu imamo sasvim drugu sliku: sliku progona.

Sredinom juna meseca 2017. godine, Javno komunalno preduzeće „Čistoća“ grada Novog Sada sklopilo je ugovor sa privatnim agencijama za obezbeđenje i na tenderu im dodelila sumu od skoro šest miliona dinara za poslove čuvanja gradskih kontejnera. Prema navodima uprave novosadskog javnog komunalnog preduzeća, ovo je odlučeno jer su gubici koje grad trpi zbog neformalnih sakupljača sekundarnih sirovina preveliki. Osim što, navodno, isključivo sakupljači prave ogromnu štetu na gradskim kontejnerima, oni ujedno gradu prave novčani gubitak jer uzimaju otpad iz kontejnera namenjenih za primarnu separaciju i prodaju ga privatnim

---

1 Vida Knežević (2012), *Neoliberalni pritisci u kulturi*, u: „U borbi za javno dobro – analize strategije i perspektive“, Centar za politike emancipacije, Beograd, str. 98. Dostupno na: <http://pe.org.rs/wp-content/uploads/2013/01/U-borbi-za-javno-dobro-CPE-2012.pdf>

reciklažnim firmama.² Iz izjave uprave gradske čistoće izostavljen je podatak da su u pilot programu primarne separacije kontejneri postavljeni samo u širem centru Novog Sada i da obuhvataju svega 15.000 domaćinstava u gradu od približno 300.000 stanovnika, kao i da pilot projekat ne uključuje sakupljanje ambalažnog otpada (PET ambalaže, metalnih gvozdenih i aluminijumskih limenki i staklenih boca). Ovi podaci dovoljno govore o tome da lokalni plan upravljanja otpadom i dugoročni planovi ulaganja u reciklažu u javnom vlasništvu ne postoje. Sa druge strane, 80% PET otpada koji se u Srbiji reciklira sakupe neformalni sakupljači, pri čemu individualni sakupljači koji svaki dan prikupljaju sekundarne sirovine, mesečno, u proseku, sakupe najviše 1 tonu PET otpada.³

Prosečan životni vek ljudi koji rade kao sakupljači sekundarnih sirovina je 46 godina. Da bi sakupili dovoljnu količinu sekundarnih sirovina za dnevnu egzistenciju, prinuđeni su da dnevno rade u proseku po 11 sati, u svim vremenskim uslovima, bez odgovarajuće opreme i mehanizacije, bez formalnog zaposlenja i stabilnog izvora prihoda. Danas, prema nekim podacima, pojedinačni sakupljač u toku jedanaestočasovnog radnog vremena prikupi najviše 2000 dinara. Ilustracije radi, podaci Republičkog sindikata sakupljača sekundarnih sirovina iz 2010. navode da za 200 kilograma sakupljenog papira sakupljač dobija 500 dinara, za šta je potrebno prepešačiti oko 19,7 kilometara.⁴

---

2 <http://www.021.rs/story/Novi-Sad/Vesti/165279/Novi-Sad-dobija-cuvare-kontejnera-Cistoca-ih-placa-sest-miliona.html>

3 <http://reciklaza.biz/index.php/u-fokusu/item/242-sakupljaci-sekundarnih-sirovina-problem-ili-efikasno-resenje>

4 <http://www.mc.rs/upload/documents/pdf/yurom.pdf>

Nakon uvođenja privatnog obezbeđenja za čuvanje kontejnera gradskog komunalnog preduzeća, brojni sakupljači u Novom Sadu, osim što nisu mogli da priđu kontejneru i iz njega prikupe neophodne sekundarne sirovine, počeli su da dobijaju kazne u visini od pet do sedam hiljada dinara koje im je uručivala komunalna policija. Iako je veoma upitna legalnost ovih, za sakupljače, drakonskih kazni, jer je komunalna policija pisala kazne na osnovu prokazivanja od strane privatnog obezbeđenja koje po zakonu⁵ nema prava da legitimše građane, nakon neplaćenih kazni na desetine ljudi iz neformalnih romskih naselja u Novom Sadu dobilo je sudske opomene i pretnje kaznom zatvora.

Sasvim je razumljivo da pojedinačni sakupljač nije u mogućnosti da plati kaznu jer u lancu preprodaje sekundarnih sirovina dobija najmanju otkupnu cenu, dok, sa druge strane, privatne firme nemaju trošak rada. Nije redak ni slučaj da sâmo javno komunalno preduzeće angažuje „na crno“ sakupljače na deponijama kako bi od celokupnog komunalnog otpada sortirali upotrebljive sirovine za dalju prodaju. Prema Zakonu o upravljanju otpadom i Zakonu o komunalnim delatnostima, sav otpad koji se nalazi u kontejnerima vlasništvo je komunalnog preduzeća, i u tom smislu prikupljanje sirovina iz kontejnera predstavlja krađu, ali ipak otkup sirovina od fizičkih lica nije zabranjen. To je jedan od razloga zbog kojih za sada nije moguće radno urediti pravni status sakupljača, ali i razlog zbog kojeg privatne firme ne moraju da zapošljavaju sakupljače.

---

5 Zakon o privatnom obezbeđenju je dostupan na: http://paragraf.rs/dnevne-vesti/120515/120515-zakon_o_privatnom_obezbedjenju.html

Sa druge strane, Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u svojim operativnim merama ne prepoznaje aktivno zapošljavanje sakupljača sekundarnih sirovina, bilo u privatnim firmama ili, još bolje, u javnim komunalnim preduzećima, već samo legalizaciju statusa sakupljača i njihovu pojedinačnu registraciju i stimulaciju kao privatnih preduzetnika. Ukoliko uzmemo u obzir teško zarađen, neizvestan i veoma nizak prihod koji se prikuplja od sakupljanja sekundarnih sirovina, veoma slabu razvijenost reciklažne industrije i izostanak nacionalnog plana razvoja iste, te ukoliko ovome dodamo socijalnu depriviranost romskih zajednica, teško da će bilo ko biti spreman da rizikuje da registracijom izgubi neophodnu socijalnu pomoć ili, još gore, dođe u nemogućnost da otplaćuje poreska dugovanja državi.

Do sada se aktivnim merama zapošljavanja u okviru nacionalnog plana inkluzije Roma i Romkinja uglavnom insistiralo na merama samozapošljavanja, tj. stimulacije preduzetništva ili na subvencijama privatnim investitorima. U okviru programa samozapošljavanja uglavnom se dodeljivala cifra ne veća od 1500 evra: od kojih treba pokrenuti „sopstveni biznis“, platiti sve poreze i samodoprinosе i uključiti se ravnopravno u tržišnu utakmicu. Iako zvaničnih podataka o broju opstalih biznisa osnovanih na ovaj način nema, glasovi iz romskih zajednica tvrde da je većina odustajala već posle par meseci zbog nemogućnosti pokrivanja osnovnih troškova državi, a nije retkost i da čitave porodice pokušavaju da emigriraju u zemlje zapadne Evrope, upravo zbog dugova nagomilanih zaduživanjem u pokušaju samozapošljavanja.

Uprkos, veoma izvesno, slabom ishodu politika stimulacije samozapošljavanja, grad Novi Sad se u potpunosti oglušio

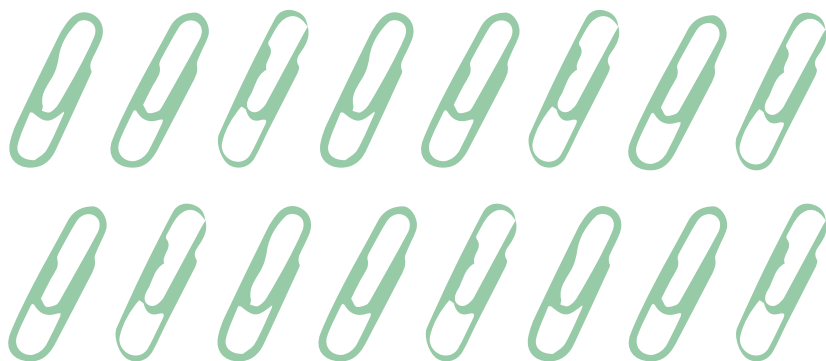
o (apstraktni) predlog Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja da treba podsticati lokalne samouprave da uredе pitanja upravljanja otpadom i izrade lokalne planove uključivanjem individualnih sakupljača sekundarnih sirovina u legalne tokove. Izdvajanje skoro šest miliona dinara privatnoj firmi za odmazdu nad sakupljačima, bez prethodne izrade plana upravljanja otpadom, a kamoli dugoročne vizije javne reciklažne industrije, predstavlja paradigmu današnje politike. Sasvim opravdano se možemo zapitati zašto taj novac nije uložen bilo u reciklažnu infrastrukturu, bilo u sve neophodne korake koji bi išli ka legalizaciji položaja sakupljača sekundarnih sirovina. Ili još bolje: zašto se taj novac ne bi uložio u javno komunalno preduzeće „Čistoća“ za razvoj javne reciklažne industrije koja bi sakupljače zaposlila direktno u preduzeću? Treba imati na umu da segregiranim, marginalizovanim i diskriminiranim romskim zajednicama stimulacija samozapošljavanja, a ponajpre u slučaju stimulacije isključivo pojedinačnih sakupljača sekundarnih sirovina, donosi tržišnu kompeticiju i unutar zajednica.⁶ Ovo smanjuje šanse za solidarno organizovanje, političku participaciju Roma i Romkinja u pitanjima koja se tiču kako direktno njihovog položaja, tako i širih društvenih pitanja, te na taj način ograničava reprodukciju zajednice na najniže društvene lestvice. Iako legalizacija položaja sakupljača jeste nešto što je za zajednicu od velike važnosti, to je ipak samo jedan urgentni, minimalni korak ka smanjenju nezvesnosti života najugroženijih Roma i Romkinja, ali nikako ne predstavlja dugoročno rešenje za izlazak iz „kontejnera“ i mogućnost za ravnopravno uključivanje u sve segmente društva.

---

6 Većina najugroženijih Roma i Romkinja koji su prinuđeni da se bave sakupljanjem sekundarnih sirovina živi u segregiranim podstandardnim naseljima.

Julija Janačković

Sumrak readmisije u Srbiji

Ratovi, potraga za minimumom životne egzistencije i represivni politički režimi su poslednjih decenija bitni razlozi za veliki talas migracija i raseljavanje ka evropskim državama. U slučaju zemalja zapadnog Balkana - zbog sveopšteg siromaštva, nedostatka perspektive i u potrazi za boljim životom - na hiljade ljudi je poslednjih godina napustilo svoje matične zemlje i krenulo put zapadne Evrope. Oni koji su bili korisni

tržištu rada najrazvijenijih zemalja centra našli su svoje mesto, dok oni koji su se na ovaj put odlučili kako bi uspeali da obezbede golu egzistenciju ali nisu to uspeali u surovnoj igri konkurencije bivaju suočeni sa pretnjom deportacije. Na hiljade Roma i Romkinja, mahom društveno marginalizovanih, siromašnih, diskriminiranih i u potrazi za pukim preživljavanjem, deportovano je poslednjih godina nazad u Srbiju. Među njima su i oni koji su bežeći od ratova devedesetih ostali bez izbegličkog statusa. Život sa kojim se suočavaju povratnici i deportovana lica romske nacionalnosti svedoči o nezainteresovanosti kako domaćih vlasti, tako i vlasti EU da zaista učine napore za inkluzijom najveće evropske manjine.

U izbegličkim centrima i neformalnim romskim naseljima širom Srbije može se videti surova životna sudbina deportovanih Roma i Romkinja. Ta tužna realnost je posledica primenjivanja traljavo sačinjene Strategije reintegracije povratnika po osnovu sporazuma o readmisiji, nepostojanja funkcionalne službe nadležnih državnih institucija i manjkavih lokalnih planova, kao i odluka vlasti zemalja Evropske Unije koje su odlučile da ih deportuju. Prema podacima koje navodi Strategija, broj mogućih lica povratnika iz zemalja EU kreće se između sto i sto pedeset hiljada.¹

U Briselu je 2007. godine potpisan Sporazum o readmisiji lica koja nezakonito borave na teritoriji Evropske Unije. Nakon što je Narodna skupština Republike Srbije ratifikovala ovaj sporazum, on je stupio na snagu 1. januara 2008.

---

¹ Strategija reintegracije povratnika na osnovu Sporazuma o readmisiji dostupna na: <http://atina.org.rs/sr/strategija-reintegracije-povratnika-po-osnovu-sporazuma-o-readmisiji>

Strategija reintegracije povratnika na osnovu Sporazuma o readmisiji usvojena je 2009. godine i ona definiše institucionalni okvir, mere, aktivnosti i glavne aktere održive reintegracije povratnika.

Na osnovu Sporazuma o readmisiji lica koja nezakonito borave na teritoriji zemalja članica EU, sve osobe koja nemaju trajno regulisan status, uglavnom izbeglice iz dva građanska rata na teritoriji bivše Jugoslavije, moraju se vratiti u Srbiju kao svoju zemlju porekla. Odluka o potpisivanju Sporazuma o readmisiji predstavlja meru kontrole ilegalnih migracija i uslov koji je Srbija morala da ispuni kako bi dospela na belu šengensku listu. Najveći broj povratnika po osnovu Sporazuma o readmisiji čine Romi i Romkinje koji su ili pobešli u zemlje zapadne Evrope u vreme ratova devedesetih ili su, suočeni sa konstantnom diskriminacijom i socijalnom deprivacijom u postsocijalističkom periodu, rešili da potraže minimum životne sigurnosti u bogatijim evropskim zemljama. Nakon više od decenije sprovođenja programa inkluzije Roma i Romkinja kojima se trebalo smanjiti jaz i socijalne razlike između njihovih zajednica i opšte populacije, mnogi od njih i dalje migriraju, u bezizlaznoj situaciji, u zemlje zapadne Evrope.

Zbog rastućeg broja ljudi koji su svoje utočište potražili na teritoriji Nemačke, 2015. godine je nemačka vlada rešila, nizom restriktivnih mera u vidu dva „Paketa o azilu“, da pojača kontrolu svojih granica. Prvom merom je olakšana deportacija i suspendovana je praksa spajanja porodica za lica kojima je dodeljen status azila. Druga ključna mera je bila stavljanje Srbije, Makedonije, Kosova, Bosne i Hercegovine i Crne Gore na listu „sigurnih zemalja porekla“. Na ovaj korak se nemačka vlada odlučila neposredno nakon naširoko hvaljenog „humanitarnog“

poteza, kada je usled momentalnog pružanja utočišta izbeglicama iz zemalja Azije i Afrike, pogođenih razarajućim posledicama rata, suspendovala Dablinski sporazum. Paralelno sa otvaranjem granica i „atmosferom dobrodošlice“ Nemačka je udvostručila broj deportacija sa tendencijom daljeg rasta.² Ova odluka je pravdana objašnjenjem nemačke vlade da se najveći broj zahteva za azil ne podnosi iz „adekvatnih“ razloga, te da lažni azilanti, u ovom slučaju balkanski Romi i Romkinje, samo opterećuju tržište rada i novac namenjen socijalnom osiguranju. Zbog svega ovoga broj deportovanih Roma i Romkinja u Srbiju danas se broji u hiljadama, uprkos diskriminaciji i ogromnoj socijalnoj depriviranosti romske manjine u zemlji, nerešenom stambenom pitanju, nedostupnosti obrazovnog i zdravstvenog sistema, socijalne zaštite i nemogućnosti zapošljavanja.

Još jedan od argumenata za stavljanje Srbije na listu sigurnih zemalja porekla je i to što naša zemlja formalno ima i institucionalni okvir inkluzije i pomoći povratnicima. Strategija reintegracije povratnika na osnovu Sporazuma o readmisiji usvojena je kao dokument koji će u prvi mah omogućiti da problemi sa kojim se lica vraćena (deportovana) u svoju zemlju, odnosno povratnici, suočavaju - postanu vidljivi. U spektru gomile nerešenih problema sa kojima se država suočava, Strategija treba da omogući osnovne uslove integracije u društvo, tj. da reši probleme neposedovanja ličnih dokumenata, nemogućnosti prijave prebivališta, nemanja stambenog prostora, nedostupnosti obrazovanja i nemogućnosti

---

2 Wenke Christoph, Tamara Baković Jadžić i Vladan Jeremić (ur., 2016). *Nimalo sigurno. Kritika koncepta sigurnih zemalja porijekla*, str. 5. Dostupno na: http://www.rosalux.rs/sites/default/files/publications/NIMALO_SIGURNO.pdf

ostvarivanja prava na socijalno i zdravstveno osiguranje, te da na kraju krajeve pomogne povratnicima da se zaposle.

Nažalost, deportovana lica nailaze na brojne prepreke u svim poljima koje Strategija za reintegraciju povratnika treba da omogući. Prava koja poseduju povratnici neretko vrlo teško ostvaruju, što zbog neobaveštenosti o istim, što usled pravnih i administrativnih kontradikcija koje ih u velikom broju slučajeva ograničavaju. Dobar primer za teškoću i manjkavost procedure ostvarivanja tih prava je putni list koji bi za prvo vreme trebalo da bude dokument kojim će povratnici ostvariti pravo na medicinsku pomoć, socijalnu zaštitu, upis u škole itd. Iako Strategija predviđa da putni list važi najmanje tri meseca, za sada nije zabeležen ni jedan slučaj dužeg trajanja. Kako pokazuje praksa, to nije dovoljno vreme da povratnici pribave svu dokumentaciju neophodnu za dobijanje ličnih dokumenta, što zbog toga što moraju putovati diljem Srbije da bi pribavili potrebnu dokumentaciju, što zbog toga što neki od povratnika nemaju ni rešeno pitanje državljanstva, jer su iz zemlje otišli dok su bili državljani SFRJ.³

Takođe, ne postoji dovoljan broj prihvatnih centara kojim bi se obezbedio adekvatan smeštaj povratnicima, a kamoli izbeglicama koje balkanskom rutom beže ka zemljama zapadne Evrope. Odličan primer za to je opština Bela Palanka, gde već četiri godine postoji prihvatni centar u koji se smeštaju povratnici, a koji je od nedavno postao i privremeni smeštaj za

---

3 *Pristup pravima i integracija povratnika po sporazumu o readmisiji - Analiza glavnih prepreka i problema*, Praxis, Beograd, 2012. Dostupno na: https://www.praxis.org.rs/images/praxis_downloads/pristup%20pravima%20i%20integracija%20povratnika%20po%20sporazumu%20o%20readmisiji.pdf

izbeglice koje prolaze balkanskom rutom. Iako je u prvi mah prihvatni centar trebalo da bude privremeni, gde bi povratnici trebalo da budu smešteni najviše četrnaest dana, neki od njih tu ostaju mesecima. Lociran u jednom starom, ruini-ranom hotelu, prihvatni centar podseća na miks horor filma i filma čuvenog jugoslovenskog „crnog talasa“, čiji su akteri, na žalost, smešteni u ograđenu, sivu realnost. Romi i Romkinje smešteni u tom centru se, kako tvrde, ponekad ni sami međusobno ne razumeju, budući da dolaze odasvud. Uglavnom su tu smeštena lica deportovana iz Nemačke, Švajcarske i Austrije, ali ima ih i iz skandinavskih zemalja i zemalja Beneluxa. Skoro svi imaju problem jezičke barijere, budući da su odrastali i socijalizovali se u zemljama iz kojih su deportovani. Usled jezičke barijere se javlja problem u komunikaciji kako sa predstavnicima institucija u pogledu administrativnih protokola, tako i unutar zajednice.

Elementarni uslovi za život su svedeni na minimum. Naime, u belopalančkom prihvatnom centru često nema tople vodu ili pak nema vode uopšte. Njih nekoliko je primorano da boravi u istoj malenoj i oronuloj sobi punoj vlage, obroci su oskudni, a neretko se dešava da nema električne energije. Novčana primanja ljudi smeštenih u prihvatnim centrima daleko su od dovoljnih za preživljavanje.⁴ Najtužnije od svega je to što se oni koji su tu smešteni smatraju srećnicima, jer zbog nepostojanja infrastrukturne pomoći deportovanim licima mnogi nakon deportacije završe u podstandardnim naseljima. Mnogi od njih ne znaju gde su im deca. Veliki broj njih odbija komunikaciju usled nepoverenja, koje je posledica višestruke diskriminacije koju proživljavaju u ovom malom mestu

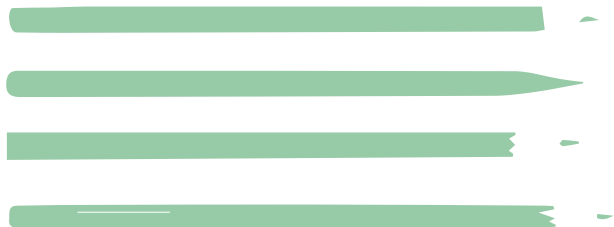
---

4 Iskustvo autorke sa terena.

čiji meštani strance dočekuju sa nepoverenjem. Ovo dodatno stvara ksenofobičnu atmosferu kojom se otežava društvena integracija. Po rečima pojedinih povratnika, deci je teško da se snalaze u školi, a često ne odlaze u školu usled nedostatka novca za užinu i diskriminacije koju doživljavaju. Potrebno je napomenuti da je Bela Palanka mesto sa približno 12% „domaće“ romske populacije, po zvaničnim podacima poslednjeg popisa iz 2011. godine, i da čak i oni doživljavaju povratnike po readmisiji kao „konkurentni problem“, jer im se čini da lokalne vlasti obraćaju više pažnje na potrebe readmisanata.

Nije teško uočiti i nabrojati razloge zbog kojih se Srbija ne može smatrati sigurnom zemljom porekla. Činjenica je da Srbija još uvek nema dovoljno razvijen sistem institucionalne podrške manjinama, i pored „sprovedene“ Dekade inkluzije Roma (2005-2015), te da joj nedostaje finansijskih budžetskih sredstava namenjenih za rešavanje pitanja readmisije. Ovde se moraju uračunati i mere štednje koje sprovodi vlada Republike Srbije. Posmatrajući tok odvijanja pokušaja promena u pogledu inkluzije Roma i Romkinja, a zatim i rezultate, možemo zaključiti da u strukturalnom pogledu nisu postignuti ciljevi inkluzije. Sprovođenje inkluzije isključivo autorsorovanjem projektnih aktivnosti nevladinom sektoru, u pokušaju da se nadomeste nedostaci socijalne države, neće omogućiti realnu šansu romskim zajednicama da se uključe na jednakim osnovama u društvo.

Kratke biografije autora i autorki

Ivan Radenković (1977, Bor) je teoretičar i aktivista. Masterirao je filozofiju u Novom Sadu. Član je kolektiva „Gerusija“ i deo uredništva časopisa sa teorijske prakse „Stvar“. Od 2009. do 2016. je bio član „Udruženja romskih studenata“. Od 2015. radi kao predavač u okviru projekta „Forum Roma Srbije“ o političkoj edukaciji mladih. U okviru recentnijih radova, objavio je istraživanje „Penzijski sistemi u kontekstu promena društvenih formacija - od Kraljevine Jugoslavije do danas“ u publikaciji „Bilans stanja: doprinos analizi restauracije kapitalizma u Srbiji“ (2015) i publikaciju „Foreign Direct Investments in Serbia“ (2016) / „Strane direktne investicije u Srbiji“ (2016). Oblasti interesovanja: marksizam, kritika političke ekonomije, istorija ekonomskih ideja, klasna teorija, industrijska politika, istorija sindikata i penzioni sistemi. Prevodi sa engleskog i slovenačkog. Komponuje, svira i producira muziku.
Kontakt: ivan.radenkovic@outlook.com

Milena Reljić je studentkinja četvrte godine psihologije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Nišu. Članica je udruženja OPTIM-UM koje se bavi pružanjem psiholoških usluga savetovanjem i unapređenjem mentalnog zdravlja, gde sprovodi radionice u cilju prevencije nasilja i diskriminacije u osnovnim školama. Aktivistkinja je u oblastima prevencije i rešavanja problema romske zajednice.
Kontakt: milena.reljic95@hotmail.com

Jelena Reljić je studentkinja druge godine sociologije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Nišu. Volontira u udruženju OPTIM-UM, gde održava radionice deci na temu prevencije nasilja. Volontirala je i u društvenom centru „Indigo“ u okviru na projekta Biblioteka igračaka.
Kontakt: jeka.slipy@gmail.com

Robert Kasumović je absolvent farmacije na Medicinskom fakultetu Univerziteta u Nišu. Aktivista je Foruma Roma Srbije i Levog Samita Srbije u oblasti problema romske nacionalne manjine i član redakcije kritičkog portala Mašina.
Kontakt: kasumovicrobert@gmail.com

Jelena Kasumović je absolventkinja Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu. Saradnica je Grupe za decu i mlade Indigo. Volontirala na Pravnoj klinici za zaštitu prava žena. Završila Školu za buduće branitelje ljudskih prava (Civil Rights Defenders). Aktivistkinja u romskoj zajednici. Naročito aktivna u oblasti prevencije osipanja romske dece iz obrazovnog sistema.
Kontakt: kasumovic.jelena@gmail.com

Slađana Miladinović je dugogodišnja aktivistkinja Obrazovno-kulturne zajednice Roma *Romanipen* iz Kragujevca i čla-

nica Asocijacije pedagoških asistenata Srbije. Diplomirala je sociologiju na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu, gde trenutno pohađa master studije. Svoje studiranje i rad usmerila je ka društveno osetljivim grupama, jer smatra da je izrazita socijalna nejednakost nepravedna i da degradira našu ljudskost i solidarnost.

Kontakt: sladjana@romanipen.org.rs

Jasmina Drmaku je studentkinja master studija na Ekonomskom fakultetu u Subotici (odeljenje u Novom Sadu) na smeru finansije, bankarstvo i osiguranje. Diplomirala je na istom fakultetu, sa istraživačkim radom na temu stranih direktnih investicija u Srbiji, konkretno na primeru poslovanja firme Lafarge BFC. Počela je aktivno da se bavi romskim pitanjima nakon završene škole romologije na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu koju vodi profesorka Svenka Savić. Aktivna je u Udruženju romskih studenata, Forumu Roma Srbije, i još nekoliko nevladinih organizacija gde trenutno radi na projektima koji su direktno vezani za obrazovanje i osnaživanje mladih Roma i Romkinja.

Kontakt: jacajudo@live.com

Julija Janačković je studentkinja sociologije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Nišu. Završila je obuku za branitelje ljudskih prava (Civil Rights Defenders). Aktivistkinja je u oblasti inkluzije, osnaživanja i ostvarivanja prava romskih zajednica.

Kontakt: juliej9177@gmail.com

